

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Використання усної історії в шкільній практиці»

Студента 4 курсу, групи СОІ-41
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»
Фурдиги Віталія Васильовича

Керівник:
Кандидат історичних наук, доцент
Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:
Кандидат історичних наук, доцент
Королько Андрій Зіновійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. УСНІ ДЖЕРЕЛА – ЯК МЕТОД ОТРИМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ УЧНЯМИ ФАКТОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	8
1.1 Переваги та недоліки використання усних джерел на уроках історії в школі	8
1.2 Усні джерела в науковій роботі учнів	11
1.3 Методика проведення польових досліджень збору усної історії для учнів..	15
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ДЖЕРЕЛ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ 10 КЛАСУ)	21
РОЗДІЛ 3. УСНІ ПЕРШОДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ СТАНОВИЩА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ 10 КЛАСУ)	39
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	65
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Усна історія – один із молодих напрямків історичної науки. У світі цей напрям почав набирати популярність в 30-х роках минулого століття, натомість в Україні перші усно-історичні студії були унауковлені лише в 90-х рр. ХХ ст. Додамо, що цей напрям стрімко набуває популярності серед науковців, студентів та учнів шкіл.

У наш час усна історія почала популяризуватися не лише через «моду та дух епохи» але через серйозні упущення та лакуни радянської доби, де людині відводилося напрочуд мало місця. Крім того ХХ століття «віддає» відповідним матеріалом адже у ту пору відбулося багато подій хоча в основному і трагічних для українців: репресії 1930-х, голодомор, пацифікація, осадництво, діяльність ОУН, УПА, Друга світова війна, німецька та радянська окупації. Увагу привертають історії репресованих, шістдесятників, дисидентів, побут та життя в Радянському Союзі, війна в Афганістані, розпад СРСР, проголошення незалежності України, життя та побут в 1990-х-2000-х тощо. Ведемо до того, що саме ХХ століття (а увагу нашу привернув міжвоєнний час) із його карколомними перипетіями «надає» потрібний матеріал для усної історії.

Окрема мова про етнологічні та краєзнавчі дослідження, адже це все сфера діяльності істориків які займаються усними дослідженнями. Цей вид наукової діяльності гарно підходить для початку наукової діяльності учнів на історичних конкурсах, МАН, етнологічних читаннях, грантових конкурсах. Неодноразово учні із експедиційними матеріалами та польовими дослідженнями займали перші місця, отримували право публікуватися та цінні призи.

Проблема сучасної методики вивчення історії полягає в зосередженні всієї уваги освітнього процесу на військово-політичних аспектах історії ставлячи соціальні, економічні та культурні історичні події на задній план. Для поживлення навчального процесу, зацікавленості учнів в темі, заглиблення в епоху та історичний процес автором пропонується використовувати на уроках

фрагменти усно-історичних досліджень – відео та аудіо матеріалів інтерв'ю з очевидцями історичних подій. Така методика допоможе викликати в учнів емоції при прослуховуванні усно-історичних матеріалів, що в свою чергу допоможе краще запам'ятати інформацію та проникнутися долею дійових осіб. Також методика допоможе розвинути критичне мислення учнів розрізняючи правдиві та неправдиві свідчення, причини виникнення заангажованості, причини приховування респондентами інформації. Покращення зв'язку між поколіннями, через зацікавленість учня в тому – «А що знають мої батьки, діди, родичі?». Зацікавлення учнями усною історією, розмовами з очевидцями подій спонукатиме до початку наукової роботи учнів з подальшим розвитком теми та зацікавленням історією.

Об'єктом дипломної роботи є усна історія, як одна з відгалужень історичної науки та її методи використання в навчальному процесі в школі.

Предметом дипломної роботи є використання усної-історичних свідчень при написанні учнями наукових робіт, збиранням польових матеріалів, використання усних свідчень на уроках історії України в 10-му класі, використання методичних аспектів усних свідчень для покращення усвідомлення учнями історичного процесу, кращого запам'ятовування подій та зацікавлення історією.

Метою курсової роботи є популяризація усних досліджень серед «чинних» і потенційних педагогів. Реалізація мети, на наш погляд, спроможна зацікавити вчителів та учнів науковою роботою, увести нові усні джерела до методичних розробок вчителів задля покращення навчального процесу.

Виходячи із мети автором курсової роботи виділені такі **завдання**:

- Охарактеризувати усні джерела як методичну складову для отримання та використання учнями фактологічної інформації;
- Адаптувати усні джерела при вивченні тематики радянської України (на прикладі навчальної програми 10 класу);

- Визначити можливості застосування усних першоджерел як засобу вивчення становища західноукраїнських земель у міжвоєнний період (на прикладі навчальної програми 10 класу).

Хронологічними межами дослідження є Період міжвоєнної України 1918–1939 рр. Нижньою межею дослідження є 1918 рік – завершення Першої світової війни, захоплення Галичини польськими військами, а Наддніпрянщини московськими загарбниками. Верхньою межею дослідження виступає 1939 р.– початок Другої світової війни.

Територіальними межами дослідження є територія сучасної України яка знаходилася під окупацією Другої Речі Посполитої (Галичина, Волинь) та території України, які входили до складу СРСР. Дослідження проводилися в сучасних Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській, Вінницькій, Черкаській та Полтавській областях.

Стан наукової розробки. Попри перші кроки унауковлення, усна історія як напрям може вже похизуватися добротними іменами дослідників. Зокрема плідно працюють зарубіжні науковці: Мерцедес Віланова [56], Доналд Річі [58], Девід Дженкінс [55], Майкл Пічтер [57] та ін. У своїй переважній більшості зарубіжні історики беруть інтерв'ю у відомих політиків, сенаторів, військових, губернаторів штатів, наближених до політики людей, істориків, письменників, філософів та активних громадян. В українському усно-історичному колективі більш прийнято опитувати учасників безпосередніх подій та людей які пережили вагомі історичні події, такі як революції, голод, війни, кризи, епідемії, депортації, ув'язнення переслідування, повстанську боротьбу. Також українські науковці дуже вдало розробляють етнологічні та краєзнавчі дослідження, назовмо: Гелінаду Грінченко [33], Оксану Кісь [36], Лізу Авелін [32], Катерину Кобченко [38]. Уведенням усної історії до методики викладання поверхнево займалися Пометун О. [54], Мороз П. [53], Єрмоленко А. [51], Баханов К. [49], Гончаренко [50]. Варто назвати також освітні портали, які плідно займаються поширенням та популяризацією усної історії в Україні: «Жива історія» [46], «Локальна історія» [44] та «Усна історія» [43].

Методологічною основою роботи є принципи історизму, істинності, педагогічного процесу, об'єктивності та системності. Реалізація поставлених завдань забезпечена врахуванням міждисциплінарної специфіки дослідження. Для досягнення мети використані загальнонаукові, спеціально-історичні та педагогічно-дидактичні методи. Із загальнонаукових застосовано методи аналізу, синтезу, індукції, а також порівняльний, логіко-лінгвістичний та описовий. Автор узяв за основу емпіричний підхід, за яким вирішив дуже скрупульозно не лише опитати а й описати почуте від респондентів. Автор діяв за усно-історичним принципом «не просіяти жодної зернинки» (do not sift a single grain), де не лише дуже цінним був кожен респондент, а поцінювалося кожне його слово. Через те, у роботі трапляється чимало цитат, які до найменшої скрупульозності передають слова, а подекуди навіть діалекти чи інтонації респондента. Крім того, автор дотримувався антропоцентричного підходу у історії повсякденності, за яким навіть «найменша людина складає найбільшу цінність». Ця методика дозволяє узяти за основу не описовий метод, а пошуковий при використанні якого вдалося інтегрувати до наукового вжитку низку фактів, які раніше ніде не були опублікованими.

Наукова новизна – полягає в тому, що автором дипломної роботи було виконано розробку методичного комплексу використання усно-історичних джерел на уроках історії України в 10 класі. Здійснено спробу систематизувати основні методи та практичні навички для проведення польових досліджень методом історичного інтерв'ю та дано відповідь на питання які часто виникають в початківців під час проведення інтерв'ю. Також було систематизовано та зібрано в один список платформи та організації які проводять учнівські конкурси наукових робіт основним методом яких є усна історія.

Практичне значення. Дану роботу можуть використовувати як методичні рекомендації з використання усних джерел в 10 класі на уроках історії України при вивченні розділу 4 «Україна у складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських Соціалістичних Республік» та розділу 5 «Західноукраїнські

землі в міжвоєнний період». Також робота буде корисна для проведення польових досліджень та опитування респондентів методом історичного інтерв'ю. також роботу можна використовувати як путівник для вчителів та учнів для пошуку конкурсів з історії України які спеціалізуються на усній історії для проведення наукової діяльності учнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи апробовано на щорічній звітно-науковій конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у 2023 рр. По зазначеній темі також опублікована одна стаття: Фурдига В. В. «Вивчення суспільно-культурного життя Бережанщини міжвоєнного періоду методом усної історії» [40, с. 278–279].

Структуру курсової роботи складають вступ, три розділи, список використаних джерел (28 позицій), додатки (1 позиція) висновки. Уся робота налічує 82 ст.

РОЗДІЛ 1. УСНІ ДЖЕРЕЛА – ЯК МЕТОД ОТРИМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ УЧНЯМИ ФАКТОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1 Переваги та недоліки використання усних джерел на уроках історії в школі

Усна історія – доволі новий напрямок в історичній науці який почав розвиватися на території України лише в 90-х роках ХХ століття, тому цей напрямок історичної науки є завжди відкритим для нових досліджень та бажаючих взяти участь в розвитку цього «витка» історії. Через свій нетривалий час перебування в історичному обігу України усна історія ще не встигла «цілком дійти» до освітнього процесу, оскільки дуже мало є методичних розробок з використанням усних джерел для вивчення тем в школі на уроках історії України. А ті методичні розробки які вже є, наприклад методичний посібник Мороза П.В. [53, с. 52] або посібник Баханова К.О. [49, с. 68] доволі дотично виглядають із позиції методики застосування усних джерел, у них поміщено скупи опис, а за приклад взято писаний текст спогадів очевидців подій початку ХХ ст. Ці речі радше є мемуарами та спогадами, а не усною історією. А у такого відомого методиста як Валентини Курилів [52] усні джерела взагалі не згадуються.

Усна історія – це як окремий вид мистецтва –творення нового «витка історії» разом з оповідачем, як зазначає Оксана Кісь: «Усноісторичні наративи – це «спільне виробництво», інтеракція між оповідачем і слухачем, що спільно творять нові непрозорі історичні джерела» [36, с. 13]. Чому саме «непрозорі»? бо усна історія як джерельна база є досить суб'єктивною через минуле самого респондента на його думку можуть впливати багато факторів, про що далі буде йти мова в нашому дослідженні.

Використання усної історії на уроках в школі має ряд значних плюсів, а саме: Оповіді очевидців є цікавими та емоційними, бо люди розповідають про свій життєвий шлях, про історичні події які змінили не лише її життя, а й життя цілого села, міста, області, країни, народу. З методичної точки зору емоційна інформація набагато краще запам'ятовується, її легше відтворити і така

інформація довше зберігається в пам'яті бо слова оповідача викликали в учня емоцію, з якою надалі буде асоціюватися усне свідчення.

Зацікавлення учнів в періоді ХХ–ХХІ століть через оповіді очевидців та учасників подій що буде спонукати учнів до подальшого вивчення періоду та в подальшому майбутньому проведення власних досліджень.

Доповідач може бути ровесником знайомих, батьків, дідусів, бабусь, сусідів, родичів учня, що буде спонукати його поцікавитися, що про події які учні дізналися від доповідача знають їхні близькі, що дозволить покращити родинні зв'язки, зв'язок між поколіннями, дізнатися нове про своїх родичів, що буде спонукати учнів до подальшого зацікавлення темою та початком дослідницької роботи.

Через оповіді очевидців учні можуть зацікавитися історією малої батьківщини, свого населеного пункту, що логічним ланцюжком перейде до вивчення походження назви населеного пункту, перші згадки, відомі люди та події які відбувалися в межах та біля населеного пункту. Пошук родичів відомих людей краю, збір спогадів про них, можливо з доповненнями супутніх знахідок, особисті речі, фотографії, листи, малюнки, рукописи, мемуари і т.п. Усні джерела дають розвантажити та урізноманітнити часом перегружене сухим фактажем вивчення шкільної історії.

Також за дослідженнями доктора історичних наук Юрія Волошина – усні джерела є гарним інструментом подолання тоталітарної спадщини. «Як показав досвід країн колишнього т.зв. «соціалістичного табору» метод усної історії є не лише добрим засобом для пізнання сучасної історії, але інструментом для подолання спадщини тоталітаризму. Його застосування в шкільній практиці спрощує підхід до критичного вивчення новітнього періоду історії, дозволяє школярам на емоційному рівні займатися особистою долею конкретних людей з їхнього регіону та допомагає у такий спосіб встановити зв'язок з їхнім власним сьогоденням. Крім того, він дає можливість молодим людям знайти певну компенсацію доволі сухому й часто перевантаженому фактами вивченню історії за шкільною програмою, а головне сприяє встановленню зв'язку з

представниками старших поколінь. Завдяки цьому історичні, політичні та суспільні обставини життя людей в окремі історичні періоди стають більш зрозумілими для учнів» [12, с. 3-4].

Також ряд плюсів усних джерел виділяє Олена Пометун: «Вони створюють сюжетно-тематичні картини й історичні реконструкції, учням передається відчуття місця і часу; вони наближають учня до минулого і конкретизують події, що відбулися багато років тому в таких місцях або країнах, про які учні знають не так багато; вони дозволяють учням зрозуміти суть життєвого досвіду, думок, почуттів і відносин людей, безпосередньо пов'язаних з конкретною подією чи історичним явищем.» [54, с. 198].

Також усні джерела мають ряд своїх недоліків: Важкість отримання потрібних усних джерел на певну тематику, через небажання людей розповідати, великі відстані та інші регіони. Багато людей наприклад часів голодомору, репресій 30-х рр, пацифікації відійшли в інший світ, тому з усно-історичними дослідженнями варто поспішити.

Усні свідчення є надзвичайно суб'єктивною думкою бачення оповідачем об'єктивних подій. Тому без ґрунтовного дослідження важко визначити правдивість оповіді. Але цей мінус можна обернути на плюс, наприклад запропонувати учням на розгляд два відеозаписи з спогадами, в одному оповідач розповідає як йому погано жилося за СРСР, а інший навпаки розповідає, що Радянський Союз був раєм на землі, звідси впливає питання: «Хто правий?». Учням варто підключити критичне мислення, дізнатися якого походження оповідачі, ким вони працювали, чи належали до партійних структур і зробивши такий не хитрий аналіз учні можуть дізнатися, що зумовило таку розбіжність в свідченнях оповідачів.

Ще одним з мінусів, на нашу думку, є людська пам'ять, та її здатність забувати. Неодноразово при польових дослідженнях автор стикався з цією проблемою, що оповідач не може згадати важливої частини з спогадів, що досить гальмує процес вивчення поставленої проблематики. Але цей недолік також можна перетворити на перевагу: якщо в доповіді респондента йдеться,

наприклад, про певну історичну подію, можна знайти в архіві або спеціалізованій літературі опис цієї події, та звірити зі спогадами респондента. Це вже не є урочна практика, це вже більше наукова діяльність, бо сам процес займає багато часу. Наприклад зі спогадів про операцію «Вісла» переселеної жительки села Урмань, Бережанського району, Тернопільської області Когут Галини Василівни 1928 р. н.: «Вивезли нас з Тир'яви поїздами до границі, потім до Львова і по дорозі зі Львова до Бережан багато людей в вагонах послабли на кір, бо то і зимно було і мокро, і з худобою разом їхали. І дуже людей послабло і по дорозі повмирало, що поїзд мусів по дорозі стати в селі е... ну... вже не пам'ятаю в якому, то там тих людей і поховали...» [власний архів зі спогадів Когут Галини Василівни 1928 р.н. запис 31.05.19]. підтвердження даної події ми можемо побачити в Мартиролозі, де протягом кількох днів померла велика кількість переселенців [34, с. 156].

Усні джерела мають ряд своїх плюсів та мінусів при використанні їх на уроках історії, але якщо вчитель володіє достатньою інформаційною базою та проявляє творче мислення, він може перетворити недоліки усних джерел на завдання для розвитку критичного мислення, як вище наведено приклади, для своїх учнів.

1.2 Усні джерела в науковій роботі учнів

Основна проблема наукової роботи учнів – є спонукати учня до наукової діяльності. В нашому випадку якщо грамотно застосовувати методику застосування усних джерел на уроках історії України в старших класах в учнів має виникнути цікавість до одного з вище перелічених аспектів дослідження. Варто дати спробувати себе учню в ролі інтерв'юера, подивитися як він себе відчуває в цій атмосфері, чи не боїться задавати питання, чи розуміє історичний сюжет, розвиток подій, чи йому самому цікаво таким займатися. Після поступового аналізу вчитель розуміє чи буде учень в подальшому займатися усно-історичними дослідженнями чи ні. Якщо в учня є бажання, він зможе подолати всі перепони для виконання поставленої мети.

Для проведення учнівської наукової роботи з використанням усних джерел є багато різноманітних конкурсів. Одним із таких є Мала Академія Наук (МАН), яка щорічно надає можливість молодим науковцям продемонструвати свої наукові здобутки. Для теми усної історії можна виділити три секції: секцію «Історія України», із категорії якої безліч тем може підійти під тематику усно-історичного дослідження, наприклад теми «Революція гідності», де можна записати інтерв'ю з безпосередніми учасниками майдану в Києві, пересічних осіб які не брали участі, але мають своє ставлення до подій 2013–2014 рр., учасників місцевих майданів, автомайдану, ставлення до подій людей різних вікових категорій. «Напад на Україну Росії 2014 р.» та «Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року» – тема складна але надзвичайно актуальна. Можна опитати учасників бойових дій, які воювали з 2014 року, добровольців та мобілізованих 2022 року, внутрішньопереміщених осіб, волонтерів, медиків, капеланів, підтвердити всі усні свідчення відеоматеріалами, новинними вирізками, свідченнями генерального штабу. «Волонтерський рух в Україні 2014–2023 рр.» – тема надзвичайно різноманітна, починаючи від харчових продуктів та одягу, закінчуючи технікою, дронами, автомобілями. Від маленької, одноосібної волонтерської діяльності ініціатива переростає в клуб ентузіастів до якого підключаються небайдужі і розростається до небачених масштабів – як «благодійний фонд Сергія Притули», «Повернись живим», «United 24». «Вивчення радянської спадщини», «Побут за Радянського союзу», «Історія повсякденності в дорадянській, радянській і післярадянській періоди».

Секція «Історичне краєзнавство» – категорія в якій усні дослідження будуть відігравати важливу роль: опитування старожилів про особливості побуту, культури, відносин, малої батьківщини, як населений пункт переживав важкі події, війни, голод, окупацію, міжетнічні відносини. Опитування відомих людей краю, активістів, письменників, музикантів, діячів культури та науки. Всі ці свідчення можна підкріпити джерельною базою і оформити хорошу наукову роботу, яка принесе не лише користь науковій спільноті але й процес

написання сподобається самому учневі. Як правило не лише учням, а й просто жителям населеного пункту подобається дізнаватися щось нове про своє село або місто.

Секція «Етнологія» – напрямок фактично створений для досліджень експедиційним способом та збором польових матеріалів від носіїв культури. МАН пропонує такі напрямки робіт: «Регіональні дослідження на польових матеріалах», «Традиційна матеріальна та духовна культура українців та її трансформація», «Етнокультура національних меншин українців» [47]. Тема є настільки обширною, сфера досліджень буде починаючи від класичної обрядовості: календарної, побутової, соціальної, церковної закінчуючи народними віруваннями, встановленням пам'ятних знаків, міфічними ритуалами та віруваннями. Але робота буде обтяжена великою кількістю польової роботи для збору джерельної бази самої роботи.

Інститут Національної пам'яті [48] часто анонсує та проводить учнівські проекти зі збору усно-історичних матеріалів, присвячених роковинам історичних подій таких як розстріл в Бабиному Яру [41], Голодомор 1932-1933 рр., російсько-українська війна. Це все є вчительські проекти до яких вчителі залучають своїх учнів та разом досліджують обрану ними тематику, а переможці отримують призи від Українського інституту національної пам'яті та публікуються в їхніх виданнях.

Український освітній проект «Усна історія» [43] щорічно презентує учнівський конкурс з використанням усно-історичних джерел на різні тематики, цьогоріч представлена тема «Повсякденне життя в СРСР в 1980–1991 рр.», де можна досліджувати такі напрямки як:

«Політичний досвід у 80-х, початку 90-х років» – заангажованість (не) довіра режиму, дитячі, молодіжні та комуністичні організації, очікування, поява неформальних громадських об'єднань, політичних партій і рухів, серпневий путч 1991 року;

«Сім'я і побут» – як проводити вільний час (дозвілля), дачники, одяг, мода, засоби гігієни, харчування, економіка дефіциту (черги, блат) стосунки у сім'ї;

«Молодіжна субкультура» – андеграундна музика, література, неформальні молодіжні об'єднання, хіппі, панки рокери і тощо;

«Подорожі» – туристичні поїздки, виїзди за кордон, загальна мобільність;

«Робота» – мотивація, проблема повної зайнятості, впровадження нових технологій, вплив особистого членства, не членства в Компартії і комсомолі для кар'єрного росту;

«Чорнобильська катастрофа» – евакуйовані жителі, ліквідатори та їхні родини, ставлення громадян до подій 1986 року;

«Ритуали буденного життя» – збори, план, комуністичні суботники, щорічні паради, мітинги, свята, пам'ятні дати, вибори в радянському суспільстві, вибори на початку 1990-х.;

«Засоби масової інформації» – телебачення СРСР, телесеріали, поп-зірки, кіно, які книги читали, преса, популярні газети і журнали;

«Важливі феномени періоду» – воєнні дії в Афганістані, боротьба з алкоголізмом, гласність, примусова служба в армії, розкрадання соціалістичного майна, олімпіада 1980 року, рух «За мир»;

«Рефлексія «великої історії»» – дисидентський рух, репатріація кримських татар, горбачовська перебудова, падіння СРСР, Рух України за перебудову, Українська гельсінська спілка, Народний Рух України.

Також учні можуть публікувати матеріали свої польових досліджень (аудіо та відео записи інтерв'ю) на таких платформах як «Локальна історія» [44] проєкт, який займається збором польових матеріалів періоду 1930–1950 років, та проєкт «Жива історія» [46], який займається збором матеріалів на тематику Другої світової війни, Української повстанської армії, персоналістикою УПА, репресіями повстанців тощо.

Популярним методом поширення усної історії в світі став історичний блог, де науковці записують найцікавіші фрагменти з інтерв'ю в одне відео та викладають їх на свої канали та сторінки в соціальні мережі, тим самим популяризуючи історію та методи її дослідження. Проводячи польові дослідження методом блогінгу, дослідник стає відомий у вузьких колах, а потім

і в межах свого регіону, стаючи відомим серед респондентів, хороша слава йде попереду інтерв'юера, що тим самим покращує якість подальшого проведення інтерв'ю. «Важливо зазначити також, що чим більше учасники блогу дізнаються один про одного, тим більшою є довіра, задоволення, почуття безпеки у комунікативному середовищі» [1, с.134].

Сучасна українська історична наука дає багато можливостей для учнів просунутися в науковому плані через низку проєктів, у яких вчителі разом зі своїми учнями можуть безперешкодно брати участь та отримувати практичний досвід ведення польових досліджень та наукової роботи, отримувати цінні призи та публікації в відомих виданнях та журналах.

1.3 Методика проведення польових досліджень збору усної історії для учнів

Автор порушив проблему підготовки до збору польових матеріалів методом інтерв'ю та ведення самої розмови із респондентом, також нами дано відповідь на ряд найчастіших запитань з якими стикаються початківці, особливо учні.

Польові дослідження та методика їхнього проведення – є основною частиною усної історії і до цієї частини дослідження учень має дуже ґрунтовно підготуватися. «Інтерв'юери спершу ознайомлюються з головними фактами життя опитуваних, а потім дають їм змогу наповнювати загальну канву деталями. Прочитайте всі опубліковані джерела, як-от родинні історії, історії містечка або установи, а також історії подій, які особа пережила, щоб зрозуміти та сформулювати запитання» [37, с. 290]. Учень має бути добре обізнаним в темі щоб вже під час інтерв'ю ставити влучні непідготовлені питання, які зможуть поглибити та уточнити відповідь оповідача і спрямувати його в потрібне русло яке саме нас цікавить.

Підготовка йде не лише із життя опитуваної особи та населеного пункту, де вона проживає, але й по всій тематиці яка цікавить респондента. Відомий дослідник усної історії Дональд Річі дає початківцям ряд фундаментальних

порад: «Не забудь виконати «домашнє завдання»; будь підготовленим; став важливі, але неупередженні запитання; не уривай співрозмовника, коли той відповідає; рухайся за почутими відповідями; детально вивчи своє обладнання; швидко обробляй записи; ніколи не забувай про практику й етику ведення інтерв'ю» [37, с. 290]

Дуже частим запитанням є: «Наскільки має бути детальне інтерв'ю?». Детальність інтерв'ю напряду залежить від підготовки інтерв'юера, – чим більше знає учень, тим в глибші деталі може він вдаватися. Підказувати респондентам в ситуаціях коли вони забули дату або ім'я. Коли оповідач розповідає якийсь факт про який ви не знали або він суперечить офіційній версії, варто уточнити звідки в нього ця інформація, попросити розповісти детальніше про цю подію.

«Скільки запитань потрібно готувати на кожну зустріч?» Все залежить від людини в якій ви будете брати інтерв'ю є люди які можуть довго відповідати на одне питання і ще зачіпати інші підготовані та не підготовані питання, а є люди які стисло та лаконічно відповідають на кожне ваше питання тому точної відповіді на питання дати неможливо, бо вона буде змінюватися на кожному інтерв'ю. «Методика змінюється навіть від інтерв'ю до інтерв'ю: вона залежить від експертного рівня того, хто проводить інтерв'ю, а також від готовності опитуваної особи співпрацювати та її готовність до спілкування» [37, с. 291]. Тому варто уникати питань із короткими відповідями і перефразувати їх так щоб на нього була повна відповідь, а не одним словом.

«Скільки разів можна опитувати одного респондента?» Краще більше одного разу, тоді людина зможе згадати ті факти які вона забула минулого разу. На власному досвіді автор переконався коли друге, третє інтерв'ю починалося з питань минулих зустрічей над якими оповідач розмірковував. Також багато зустрічей створюють елемент довіри між людьми, деколи оповідач на 4-й чи 5-й зустрічі розповідає такі факти, про які ви ще ніколи не чули. Але не варто нав'язуватися.

«Скільки часу має тривати інтерв'ю?» Відповідь однозначне – не більше двох годин, бо після цього терміну або респондент або інтерв'юер починає відволікатися і втомлюватися, особливо коли оповідач старшого віку.

«З ким краще проводити інтерв'ю?». Найкраще проводити інтерв'ю з людьми відомими в спільноті, яких люблять і поважають, бо як правило вони поважного віку, займали високі посади, були громадсько активними або продовжують бути такими. До цієї когорти належать особи з глибокими знаннями в певній сфері та безпосередні учасники історичних подій.

Із цього питання випливає наступне – «Як знайти цих людей?». Варто звернутися до людей, яких ви знаєте і які цікавляться історією, – зокрема до працівників музеїв, до вчителів історії або літератури. Часто вони готові порекомендувати відповідних людей у своєму населеному пункті. Щоб розширити коло опитуваних варто іти в інші населені пункти, в яких варто роздобути контакти місцевих вчителів, сільського старости, голови ОТГ, який вам зможе порадити до яких людей звертатися. Після цього варто зв'язатися з самою людиною, яка вас цікавить або її родичами та заздалегідь домовитися про інтерв'ю.

«Як почати інтерв'ю?». На це питання можна відповісти фразою відомого дослідника усної історії Девіда Дженкінса: «Ми починаємо з родинної історії, яка їм відома, і на момент, коли вони вже розповіли про батьків, дідусів, а також усіх дядьків і тіток, про політичні переконання, вбрання і страви, які готували їхні родичі, власне, в ту мить, коли в прицілі уваги опиняється теперішня, актуальна особа, вони розуміють, про що вам потрібно почути» [55, с. 29]. Тобто для початку ми маємо вислухати ці питання які турбують самого оповідача а далі переходити до потрібної нам інформації.

«З яких питань варто починати основну частину інтерв'ю?» Варто починати з відкритих питань, на які оповідач може легко відповісти, і тим самим ми завойовуємо в нього довіру. Після моменту коли ми бачимо, що респондент почав себе почувати вільніше, розслабився, можна переходити до конкретних питань відповіді на які будуть розкривати нашу тему.

«Що робити коли відповіді є поверхневими»? Варто задавати уточнювальні запитання, просити деталізувати, зацікавити своїми питаннями оповідача дати детальну відповідь. Також коли співрозмовник робить паузу, не варто його перебивати в цей момент, бо людина старається зібратися з думками щоб дати чіткішу та ґрунтовнішу відповідь. «Потрібна терплячість, щоб слухати, доки люди в усіх подробицях розповідають свої історії, і наполегливість, щоб спонукати їх відповісти на запитання» [56, с. 20].

«Що робити коли оповідач не зацікавлений в веденні розмови»? Ви як хороший учень мали підготуватися до інтерв'ю, виконати домашнє завдання, і дізнатися про свого співрозмовника що йому подобається, які теми він обговорює неохоче, про які воліє не згадувати. Тому варто розпочати розмову з тем, які цікавлять самого оповідача, а потім плавно здобуваючи довіру в очах респондента, перейти на більш відкриті теми. Завданням інтерв'юера насамперед є зацікавлення респондента, щоб він почував себе комфортно і зміг достатньо відкритися. «Всі ті, хто береться на інтерв'ю, мають створити для своїх співрозмовників приємну атмосферу, уважно слухати, що їм кажуть, і поважати почуту думку, а також спонукати до чесних відповідей» [58, с. 74].

«Що робити якщо респондент просить вимкнути диктофон?». Ви маєте ввічливо відмовити, і пояснити, що сам запис буде у вас, а саме розшифрування ви можете редагувати тому цю частину ви можете вирізати. Але коли респондент наполегливо просить, тоді прийдеться зупинити запис та вислухати його переживання, або слова які він не хоче розповсюджувати, але ви всерівно отримаєте ці знання і почерпнете собі досвід.

«Як допомогти співрозмовникам пригадати»? Потрібно створити спокійну розслаблену атмосферу, увійти в довіру до співрозмовника, щоб респондент почував себе як в товаристві старого знайомого і уважно слухайте. «Намагатися бути максимально уважним слухачем, заохочувати і підтримувати природний плин і неперервність оповіді, надавати можливість оповідачам мати щонайширшу свободу в «презентації» своєї життєвої історії» [2, с. 51]. Коли людина не може пригадати ім'я, дату або термін дайте їй час на пригадування.

Якщо людина старшого віку – нехай на інтерв'ю разом з вами прийде хтось з її близьких щоб допомогти в таких ситуаціях.

«Можна підготувати уточнювальні питання заздалегідь»? Можна, але чи вартує час, потрачений на складання додаткових запитань. Замість цього можна витратити час на детальніше вивчення теми або респондента. Уточнювальні питання є спонтанними, вони виникають в певні ситуації за певних умов, тому спрогнозувати їх заздалегідь буде важко або й не можливо, тому найкращим уточнювальним питанням буде: «Я ще такого не чув, чи не можете ви розповісти детальніше»?

«Яка реакція має бути на твердження респондента з якими ви категорично не погоджуєтесь»? Ви маєте дослухати думку респондента до кінця і в ніякому разі не перебивати його. Після завершення думки можна повертатися до думки з якою ви не погоджуєтесь і попросити уточнити оповідача чому саме так він вважає, можливо оповідач щось переплутав, не правильно висловився або не зміг правильно сформулювати думку.

«Варто звертати увагу на рухи співрозмовника під час інтерв'ю?» Звертайте увагу на свого співрозмовника тим самим ви показуєте йому, що ви зацікавлені в розмові. Спостерігайте не лише за співрозмовником але й за собою, не відволікайтеся не розглядайте інтер'єр, дивіться на фотографії або в питальник лише коли потрібно, тим ви проявляєте повагу до співрозмовника і покращуєте атмосферу в кімнаті. Також спостерігайте за емоціями співрозмовника, з них ви зможете дізнатися яке ставлення самого респондента до людей та подій які були в його житті.

«Як визначити достовірність інформації»? Інтерв'юер має бути ознайомлений із темою свого опитування та із репутацією респондента. Але проводячи дослідження краще опитати більше людей на одну тематику, щоб порівнявши інформацію можна було знайти істину. Для кращого розуміння опитайте 4-5 респондентів для зменшення впливу факторів людської пам'яті на інформацію – тобто забування.

«Як завершити інтерв'ю»? Коли у вас вже вичерпалися всі питання, не переривайте інтерв'ю, дозвольте респонденту завершити думку і розповісти те, що його турбує, щоб він виговорився і вже сам зрозумів, що пора завершувати розмову. Завжди старайтеся закінчувати інтерв'ю «на позитивній ноті», залишаючи не кінець легке і приємне питання щоб скинути рівень напруги і залишити після себе хороше враження.

Дотримуючись всіх правил інтерв'ювання, ви зможете призвичаїтись до ведення розмови та пошуку відповідних питань під час розмови, із часом прийде досвід, ви будете почувати себе вільно, з легкістю зможете наводити респондента в потрібне русло розмови, покращите свій словниковий запас, зможете з легкістю виступати на людях, отримаєте нове коло знайомств, дізнаєтеся багато корисної інформації, яка допоможе вам в повсякденному та науковому житті. Ведучи інтерв'ю пам'ятайте – ваша основна задача уважно слухати і всіма способами показувати зацікавленість в розмові, не відволікайтеся і пам'ятайте: «Хай диктофон записує, – а ви слухайте» [57].

Ці вищенаведені авторські сентенції мають трохи менторський характер, але вважаємо за доцільне дати такі розлогі методичні поради, бо всі вони мають прикладний характер і є, на наш погляд, дуже важливими задля проведення досліджень із усної історії.

РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ДЖЕРЕЛ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ 10 КЛАСУ)

У наш час вивчення історії ХХ ст. в школі набуло, в більшості, воєнно-політичного забарвлення з елементами економіки і культури. Тобто всі події розглядаються крізь воєнну і політичну призму, відносячи на задній план або взагалі забуваючи про соціальну, побутову, суспільну та культурну складову історії. Проблема сучасних підручників, на наш погляд, полягає також в зосередженості уваги на воєнних конфліктах та політичних подіях, яким віділяється більша половина всього тексту підручника. Водночас теми соціокультурного характеру, побуту, історії повсякденності чи господарства містяться на останніх параграфах в темах, які розглядаються під кінець семестру і досить часто на них не вистачає годин. Значною мірою саме тому вони даються на самостійне вивчення, яке є малоефективним.

Виникає певна несправедливість, – ми вивчаємо історію меншості (політики, спортсмени, військові та культурні діячі вищих ешелонів) і майже не згадуємо більшість – простих жителів держави, які також переживають ті самі події, були учасниками бойових дій, мали можливість бути присутніми на відзначенні важливих державних подіях, як ті чи інші події впливали на їхнє родинне життя, побут, культуру. Історія від нас приховує багато цікавих та трагічних родинних історій, місцевих героїв, культурних діячів, «людей тіні» які завжди були поблизу відомих людей, але про яких невідомо в широких колах.

Більшість яка творила свою історію, яка ставила та скидала владу, підтримки якої добивалися політики і за яких велися війни. Цю історичну несправедливість має виправити вчитель історії на якого покладається популяризація та розвиток суспільного життя в історичному процесі.

Ефективним методом популяризації суспільного життя в історичному процесі стане введення до навчального процесу усно-історичних свідчень. «Хто може краще розповісти про подію як не її очевидець? Одне з центральних місць

належить використанню даного методу в дослідженнях, присвячених історії війн і збройних конфліктів, де, поряд зі зміною тематики внаслідок розширення кола явищ, що вивчаються, стало можливим зіставлення офіційної історії з історіями особистих трагедій, переживань і відчуттів не тільки солдат і офіцерів – безпосередніх учасників бойових дій, але й їхніх дружин, дітей, матерів і друзів» [53, с.11].

Усні джерела передають не лише зміст подій, але й емоції та переживання які відчував оповідач в цей момент. Через усну історію можна перейти на невідомий бік історії, розглянути вагомні історичні події з боку простого селянина, відчувати дух епохи і настрої тогочасних людей, дізнатися про ставлення до подій різних верств населення. Також впровадження усних джерел до навчального процесу розвиватиме низку компетентностей, до кожного уроку можна підібрати декілька тематичних усних свідчень для кращого сприймання та засвоєння інформації, більше зануритися в історичний процес.

Однак не варто забувати, що усні джерела є насамперед суб'єктивним баченням оповідача тих чи інших подій (наприклад про прихід нацистської армії на територію України 1941 р. одні оповідачі кажуть, що вони були жорстокими загарбниками які нищили все підряд, інші, що це були культурні люди, які дарували дітям шоколадки, а необхідні речі завжди просили або купували в людей). «Педагоги мають донести до дітей те, що усні історії унікальні, бо вони відображають неповторне життя оповідача, але не є фактичним достовірним історичним матеріалом. Тож, інтерв'ю, наративні історії з інтерпретацією розповідача сприятимуть більшою мірою кращому розумінню школярами історії соціального життя людей» [53, с. 37].

Автором буде запропоновано методичний комплекс введення усно-історичних джерел в навчальний процес на прикладі навчальної програми з історії України 10 класу 2022 р.

Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни. На превеликий жаль всі учасники або люди які пам'ятають події Великої війни вже померли, а усна історія в часи їхнього життя на території України не була розвинутою, тому

аудіо або відео записи не збереглися. Можна досліджувати цей часовий проміжок по вторинних спогадах, які розповідають діти або внуки осіб, які були очевидцями подій Першої світової війни, але покладатися на них не варто через неточності і здатність людської пам'яті забувати.

Єдине, що передається з покоління в покоління з часів Першої світової війни – це усна народна творчість, народжена завдяки бойовим звитягам і культурній діяльності легіонів Січових Стрільців. Завдяки таким композиторам як Михайло Гайворонський, Роман Купчинський, Левко Лепкий, Клим Гутковський, Степан Чарнецький на світ появилася нова сторінка української культури. Стрілецькі пісні діляться на багато жанрів і видів – жартівливі: «Мав я раз дівчиноньку», «Ой, що ж то за шум учинився»; маршові «Чи то буря, чи то грім», «Ми йдем в перід» Л. Лепкого, «Ой у лузі червона калина», «Гей степами»; журливі «Чуєш брате мій» братів Лепких, «Повіяв вітер степовий», «Ой у полі могила з вітром говорила»; описи подій: «Там на горі на Маківці» згадується про бої на Маківці 1914 р., «Там під львівським замком», «Гей волинськими шляхами», «Як з Бережан до Кадри» про перекидання військ УСС з Бережан до Надвірної; біографічні пісні з власною історією: «Накрила нічка» Романа Купчинського про 20-річного сотника Осипа Яримовича і його смерть під Конюхами 1917 р., «Ірчик» Романа Купчинського про нерозділену любов Андрія Баб'юка, до дочки священника Ірини, а з часом була написана пісня про дочку Ірини – Ксенію, якій буде присвячена пісня «Гуцулка Ксеня».

Січові пісні можна використовувати на уроках на мотиваційному етапі, надихаючи дітей то подальшого вивчення феномену УСС. Тим самим, вдасться розвивати на основі пісень аксіологічну компетентність – через тексти пісень, які заставляють учнів 10-го класу переживати ті емоції, які переживали січовики в умовах війни; національну – гордість за мужність і відвагу січового війська, яке добровільно захищало свою державу від окупанта; патріотичну – січові пісні стали символом боротьби проти російської збройної агресії. Між тим, пісня «Ой у лузі червона калина» стала гімном визвольної боротьби проти окупанта а стрілецькі пісні звучали в «Азовсталі» – символу незламності. Тож

патріотичне піднесення гарантоване і подальше зацікавлення темою гарантовані. Загальнокультурну компетентність вбачаємо у вивченні культурних особливостей свого народу в період Першої світової війни.

Вивчаючи розділ 2. «Українська революцій, розпад Російської імперії та повстання національної держави – Української Народної Республіки», та розділ 3. «В боротьбі за українську незалежність», на нашу думку, буде недоречно застосовувати усні джерела через їхню відсутність та зосередження всіх основних історичних подій на воєнно-політичні арені.

Розділ 4. «Україна в складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських Соціалістичних Республік». Тема 35 «Голод 1921–1923 рр.: причини, наслідки. Іноземна допомога жертвам голоду в УСРР. Повстанський рух в Україні 1921–1923 рр.» в дані темі будуть використовуватися вторинні спогади про причини та наслідки голодомору 1921–1923 років, щоб ознайомити учнів з реаліями життя в новоствореному Радянському Союзі, та його нелюдськими методами підкорення українського народу в власних інтересах.

Розповідь Тарасюка Івана 1942 р. н. із села Старі Бабани Уманського р-ну Черкаської обл. Спогади батька про конфіскацію продуктів під час голоду 1921–1923 рр.: «...Гошенко, Карпов, Трьохгубий... І він [авт. Хтось з ЧК-істів] до нас прийшов, то каже в штандарах був вовес в горшку з вікою, в горі було відко кукурузи – забрав. На печі лежав дядько Сашко... там було відро жита, він за ногу тяне каже «Злазь!», а він каже «Не злізу. Убий!». Та як вижили... по-моєму тут тіки пів хати були в голодовку [авт. вказує], ото де Кúколка будувався [авт. вказує] він вночі вико... вони забирали всьо... викопав яму заніс бараболю з бураками і цей... зламав соняшника, тако [авт. показує руками], при самій землі, соняшники поставив, бо задихнеться пропаде, соняшники поклав а тоді зорав город. І тай йому лишилася картопля, бо картоплю забирали.» [48]

Розповідь Тарасюк Лілії 1950 р.н. с. Старі Бабани, Уманського р-н. Черкаської обл. про спогади своєї бабці: «Ну за голодомор то багато баба розказувала, саме перше це... за голод цей... це найбільше видно людей так...

закарбувалося в пам'яті, в підсвідомості. Баба 1898 року то вона все це пережила і ту колективізацію той голодомор тай це все... четверо дітей померло, це самих перших, самих старших – хлопці і дівчина... батько як помер то він там [авт. Вказує – В.Ф.] і на городі похований, бабця як проводи були, вона брала пасочку і крашанкі і йшла туди [...].

Баба розказувала, що після війни [авт. Перша світова війна – В.Ф.] то вже приїхали... прийшли чоловіки з війни хоть каліки, хоть яке, але ж хазяїн у дома цей... а то що? Сама. Сама і діти бідненькі, то баба розказувала, що ото появлялися уже тільки, оці, перші бруньки на липі, які вони добрі дуже. Лободу засушили літом і е... теребили і з неї такі якісь оладки робили. Якоїсь там десь крупи чуть. А ще баба розказувала що ходила в голодовку то ходила по полях, тоді ж комбайнів не було, молотили ж в ручну все, то вона ходила по тих е... копичкі, копичкі вона казала. І це вона перетрусювала, ці копичкі провіювала ну і там хоть-хоть жменьку того зерна і то приносила додому. Хоть... хоть якісь куліш зварити, хоть шось.» [49]

Розповідь Адаменко Марії про своїх батьків які пережили голод 1921–1923 рр. с. Старі Бабани, Уманського р-н. Черкаської обл.: «Весною посадили городи, яка там картопля була посадили, тай всьо. Сьогодні посадили, через ніч вибрали всю, як пішли по ямках ночью, всю вибрали. То вже і шкаралупи садили і де, що було садили, щоб засадити. То голод був, голодовка була тільки так. Багато люде вимирали, в нас тільки одна тітка померла мамина – бабина сестра – Христя. Ще дід Микола [...] а він ще робив же там [?] і тоді після війни отоді вже там їм ще давали ці... пайки, пайки давали, дід казав що тіки він спас нас, ми вижили бо пайки давали йому, хто робив там на гранкар'єрах тоді» [1].

Використання даних усних свідчень буде розвивати комплекс компетентностей:

Інформаційна – учень отримує інформацію в спогадах про інтерв'юєрів своїх рідних і розуміє важкість тогочасного життя;

Логічна – учень на основі прослуханого матеріалу розуміє причини створення штучного голоду, його масовість та поширення;

Здоров'язберігаюча – учень розуміє важливість правильного харчування і бачить результати голоду, супутні хвороби і методи людей прогодувати себе і своїх близьких;

Аксіологічна – дати можливість учням відчутти жахи того часу, усвідомлення того, довело українців до крадіжки останнього в своїх односілчан для виживання, початку руйнування української общини та менталітету. Виховати в учнях якості людяності та патріотизму щоб ніколи не допустити подібного;

Громадянська – виховати в учнів, на базі почутого матеріалу, моральні якості допомоги ближньому та нужденному в важких ситуаціях;

Патріотична – виховати негативне ставлення до авторитарних та тоталітарних режимів, через їхні вчинки, а саме голод 1921–1923 рр., якого можна було не допустити, та негативне ставлення до нашого ворога – Росії.

Тема 39 «Форсована промислова індустріалізація в УСРР. Роль іноземних спеціалістів і технологій. Згортання непу. Перехід до планової економіки. Масові депортації, кампанія з розкуркулення, насильницька колективізація. Пасивні і активні форми опору населення УСРР сталінській політиці. Прояви національної свідомості, антиімперські, антирадянські/антисовєтські настрої в УСРР». Для кращого запам'ятовування та занурення в історичний процес варто використовувати спогади очевидців про створення стереотипного антагоніста – куркуля, який загрожував економіці села та новоствореного СРСР та якими методами їх безжально винищувала радянська влада руками своїх односілчан, а все заради того щоб загнати людей в рабську кабалу колгоспів, які розвивалися за рахунок відібраного в людей майна.

Запис: Сирота Віра Секеївна 1925 р. н. село Кузьминці, Барський р-н. Вінницька область. Про розкуркулення багатой сім'ї:

«Були пани тут. То ті пани як їх уже... вони повтікали ці пани, коли вже надходило... засновували колгоспи, вони повтікали. А те панські маєтки дураки таки... взяли підпалили [...]

Інтерв'юер. В них одна сім'я була тут?

Одна. Одна – да. Це зданіє було здорове [...] А тоті повиїжджали, котрі так заможнo жили то розкуркулювали. Тут жили, там де то клуб ще так був, то там жили дядько Тиміш, тітка Настя і там був Микола і Ганька такі як я, то ми се гуляли вмiсті, ми з ними. А як їх розкуркулювали... були в них воли, пасіка була чимала, потому олійниця була, ну вони заможнo жили, круподерка була. Це була баба Паньковичка, дід Панько, це Теміш, Настя і Микола і Ганька – це одна сім'я була, їх. Пасіка була там здорова – пасіка. І город був, ото там [авт. вказує] де за клуб іти і вниз то все ото їхнє, і поле було їх. То їх розкуркулили, вивезли [...]

Інтерв'юер. Ну а це їхнє майно розбирали саме начальство? Чи і люди тоже також розгрібали?

Не-не-не-не в колгосп усе забрали. І воли, і скотину, і коні те все реманент то шо їх і пасіка – все пішло в колгосп. А їх на возі везли кіньми, на возі. Там шо вони взяли з собою і все. Та ще забігали до нас да плакали, як їх вивозили. Це їх розкуркулили, тут на горі був один, тоже так заможнo жив, тоже розкуркулили. Ну вони ж нажилі своїм трудом, нащо було це трогать? Не. Розкуркулили та й забрали все в колгосп. А хата пошла тоже, сільрада там була і клуб там, і все. Та хата здорова була, під бляхою, чотири комнати і зала така здорова то там клуб був. І лікарня там була. То так та хата перевелася, її зламали та й позабирали» [28].

Спогади: Бондаренка Петра Трохимович 1922 р.н. с. Шелепухи Черкаський р-н. Черкаська область. Про колективізацію і розкуркулення:

«Коли пройшла колективізація 1929 році, життя все змінилося. Мій батько довго не хотів іти в колгосп, його запрошували і в сільську раду, там працював, штаб і приходили додому от... Пам'ятаю як вечорами приходив до батька, до нас прямо в хату активісти і агітували, щоб батько писав заяву вступав в колгосп. І пам'ятаю слова, шо казали Трохиме колесо революції покотиться по всьому світу, назад вже ходу не буде. А батько їм було відповідає, шо наша... ваша, казать, ваша Росія опозорилась на весь світ. Задёржала розвиток країни, не то, шо на десятки а на сотні років [...].

Батько не хотів вступать в колгосп, ві сказав, що я хочу працювати одноосібна, ну як одноосібника його уклали налогами, ну а налогов ш де ж ти було заробиш того налогу тоді? Не заробити було де, нічого не було де. І часто, пам'ятаю, прийшла до нас раз комісія по налоги. Ну коли нічого такого не знайшли тут, то у батька забрали з двору свиню і... і батькового кожуха. По дорозі батько хотів одбіть, але не получилось, його збили з ніг і погнали дальше. Ось таке діло. Потім батько бачачи такий безвихідь таки вирішив встцпити в колгосп, бо другого виходу не було. А перед тим треба було оддати коня, ну вóза, деякий інвентарь сільськогосподарський. Батько звів коня, запріг і одвів його в колгосп, та прийшов тай каже, оце, каже, як попаде, каже, нечистим рукам то він довго, кінь, каже, довго не видержить, не протягне. І було у нас проз двір проходила дорога на... до Дніпра. І було части їздять туди по сіно і були так випадки коли тим новим жеребом їдуть, ну ясно, що нові хазяйні, то кінь підходив до воріт, зупинявся і голосно іржав, а батько сей весь час стояв у дворі і плакав, так йому було жалко таку тварину. Потім батько хотів підшукати собі, ну, посільну роботу. Йому порекомендували і він застав у Полтавську область, там бурякорадгосп Колоновка була, і він пішов туди підробити. Трошки поробив, але відчув, що сили його вже покидають і він допаравився ше додому і тут його бригада, ця... похоронна бригада підобрала на вулиці і похоронила в Софіївці [1933 року].» [4].

Розповідь Тарасюк Івана 1942 р.н. с. Старі Бабани, Уманського р-н. Черкаської обл. про спогади свого батька: «Мені Ольга Бамбуліха казала, що каже, там в когось забрали запаски, дуже гарні кофті, спідниці, а тоді там жінка була между ними, якийсь КомНеЗам, оділа і собі ходи. Тоді дукачі забрали, в баби Козінки забрали дукачі... дукачі були дуже гарні вони її розкуркулили, забрали. А тоді він КонНеЗам... віддав своїй матері, мати його носила ті дукачі – це гріх великий.» [30].

Розповідь Тарасюк Лілії 1950 р.н. с. Старі Бабани, Уманського р-н. Черкаської обл. про спогади своєї бабці: «Баба розказувала, що прийшли позабирали все. Худобу забрали і землю забрали, поле було десь на степу, де

воно було то не знаю. І коні були і два воли були і корова була – все забрали, все, все позабирали. І каже, не то, що там, що зерно все забрали – одержу позабирали, взуття, одержу – все позабирали.

Інтерв'юер. А хто?

Ну ці... що свої, сільські ходили «активісти», все позабирали. Каже, того жінка в моєму кожусі ходила, а того в моїх чоботях, а та в моїй хустці ходила. Ну це так вона розказувала. Я собі тільки уявляю це все, як це, щоб осьо зараз прийшли, вигребли і що... люди б протестували» [31].

Застосування даних усних свідчень дасть змогу розвинути в учнів такі компетентності:

Економічна – розуміння учнями за чий гроші та майно створювалися колгоспи. «Заробітна плата» в колгоспах в часи голоду.

Інформаційна – дати учням уявлення про складні випробування які принесла з собою радянська тоталітарна влада, її ставлення до населення та бажання зламати та знищити українців як націю.

Логічна – розуміти підґрунтям чого була колективізація та розкуркулення (голодомору 1932–1933 рр.). Розуміти методи боротьби з куркулями за рахунок масової «зрівнялівки» та навернення проти заможних односільчан бідного населення.

Аксіологічна – розуміти трагедію українського народу, та початок занепаду української сільської общини через втручання комуністичного ладу в побут та життя села. Захоплення чужого майна надбаного важкою працею. Розлука з рідним домом і землею через депортацію та розкуркулення.

Загальнокультурна – знищення української самобутності та ментальності через систему розкуркулення, створення ворожнечі та недовіри в населеному пункті через систему доносів та отримання частки від майна розкуркуленого за донос.

Патріотична – виховати на основі почутих спогадів негативне враження від політики СРСР та його наслідниці РФ, для протистояння тоталітарним та авторитарним режимам, та не допущення подібних подій в майбутньому.

Розуміти лице ворога і знати історично якими нелюдськими методами він користується.

Тема 40. «Примусові хлібозаготівлі. Український хліб на експорт, внутрішньосоюзні ринки. Пропаганда як інструмент підготовки геноциду. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-демографічні зміни». Один з найбільших злочинів проти людства і найбільший проти українців. Голод 1932–1933 рр. забрав життя мільйонів українців, знищував сім'ї, підривав психіку, знищив соціальний устрій та традиції села, розбив людську спільноту та структуру українського села. Події які назавжди закріпилися в пам'яті народу і гіркий досвід яких має переходити в наступні покоління. Основним завданням вчителя є не лише описи перебігу голодомору та його результати – його завданням є навчити учнів розуміти причини, передумови, знати винуватців злочину та їх масштаби, щоб виховати в учнях загальнолюдські якості, співпереживання і негативні емоції до винуватців геноциду. На базі усних джерел про голод 1932–1933 рр. учень довідається трагічні історії родин які пережили голод, причини та перебіг голоду, способи якими українці рятувалися від смерті.

Спогади Олени Рибалко 1917 р. н. уродженки с. Мухівці Немирівського р-ну Вінницької обл. мешканка м. Львів (станом на 2017 рік) про голод роки її студентського життя, та різницю між голодом в селі та місті:

«В тому селі де я була... Було дуже велике село, може третя частина лишилася а то всьо повимирало з голоду. Я пам'ятаю такий випадок, де я йшла і лижала вмерша жінка, і потім як ми підойшли по її тілі, по животі повзала дитина річна, і хватала ніс сосати. А вона вже вмерша стояла [авт. лежала]. Всіх... по вулицях лежали трупи. Всіх вивозили в га... в спільну яму, на цвинтар, а вивозили підводами, тоді машин не було так, і так їх всіх там кидали, і засипали, і так щодня. То був довгий час, продовжува... пока лишилася с може якась третя частина, а і то не. Бо всьо вже: і діти, і старі... Були випадки коли люди е... нападали на людей, коли матері їли своїх дітей. Псіхіка підчас голодомору деяким була дуже міня... мінялася, агресивна робилася. Но я той

час, якраз, вчилася в медучилищі, тоді було не... медичний технікум. Нам давали по двісті грам хліба і ми повинні стояти в черзі, цілу ніч ми стояли. В кожного на руках був номер написаний, і кожні дві людини перелікувались, як ми когось не було, то моментально викидали з черги. Пам'ятаю такий випадок коли мущина йшов, я са́мом ділі в Вінниці вчилася, я тут не була [авт. Про теперішнє місце проживання], як йшли і... йшов [авт. ніс] на спині якісь мішок. Його зупинили, а в тому мішку було зарізана людина. Їли люди траву, їли люди... йшли в поле розгортали ріллю, може дись е... бульба якась мерзла залишилася, то то витягали і їли. А так... хліба не було ну... дуже страшний був голод, ду... дуже багато. Так заходили в хати і всі лежали мертві, а були ще які живі то тоже за... за кілька годин їх вже нема, або за кілька днів...» [27].

Спогади Бондаренка Петра Трохимовича 1922 р.н. с. Шелепухи Черкаський р-н. Черкаська обл. про голодомор і смерть батька: «[...] Після смерті батька місцева влада нас, нашу сім'ю у спокої не залишила. Було деякі члени комісії приходять і обшукують, що може Трухим десь заховав яке зерно. Було по двору, тоді була така ну... не то, що мода, а люди закопували, в кого було, зерно і закопували його – ховали. А знайти його було легко якщо ще була рихла земля. Вовшем кололи землю такими проволокою і зразу видно було де свіжа земля, а де вже залежана. Знаю, що у нас на горі, в нас же був садок, і були сухофрукти приготовлені в діжках стояли, то місцеві активісти позабірали сухофрукти, а активістка Якилина... забрала останній горщик з квасолею. Оце таке, оце ми до такого дожилися.

Вдома їсти нічого не залишилось. Людям які ходили збирали колоски, варили якісь там обіди. От школярі, ми, учні тоже ходили на поле і нам окремо варили суп і раз у день нас кормили – годували. Голод не відступав. У тітки Явдохи – матеріної сестри, умер дядько Петро Миович, умер 10-річний Іван. У сусідів умер господар Тихін і 15-річна дівчина Катя, 10-річний Шашко і 5-річний Сеня. Шоб урятувати нас від голодної смерті мати пішла в колгосп до керівників і попросила дати якогось зерна. Там дали згоду але сказали, що ми вам дамо вам відро проса, а ми заберемо оцю клуню і так і получилось. Коли з

вирію прилетіли лелеки, то клуні уже не було, ходили вони по двору, заглядали, а потім ми так і не знаємо де вони зробили собі нове гніздо» [22].

Коломієць Микола 1932 р.н. с. Великі Бабани, Уманський район, Черкаська область, розповідь з спогадів батька про випадок канібалізму:

«Било в 1932 году, весною. От. Весною мій батько Коломієць Андріян Ясонович був бригадіром колгоспу – «Перемога» [...]. Весною прийшов до сусідів, Малетій звати його, запрохати на роботу. В хаті світилось, зашторині окна і топилось. Батько постучав рази три – но ніхто не відкрив. Він побоявся, шо може почаділи і бігом побіг в сільську раду. «Стучю не откривають, топиться, світиться, зашторині окна. Шо такое?». Від сільської ради прибігли. Значить... зірвали двері, зайшли в хату, а хазяйка варить чоловіка. Зарубала вже його і варить його куски м'яса з чоловіка. А троє дітей лежать... е... сидять на лежанці, ждуть пока будуть снідати. Чоловіка остатки закопала в погребі... закопала в погребі, а костки варить. Сообщілі міліцію, тоді міліція була, міліцію визвали в район Умань. Приїхали відтіля, арестували її, забрали дітей і її і вивезли, до сіх пор не знаємо куда» [15].

Адаменко Марія 1934 р.н. село Великі Бабани Уманський район Черкаська область, спогади про весілля під час голодомору: «Як баба Паша замуж виходила за діда. 33 рік, нема нічо, ну і баба Паша замуш виходе. Принесла баба Маріка кусок печеного кабака. Баба Мортя бубрака печеного. Ну там якго... якого кусок хліба, в кого, шо було, таке вже могло бути. Ну то так накрыли стіл, о то таку свадьбу робили во врем'я голодовки» [2].

Стефанія Желінська 1933 р.н. село Лапшин, Бережанський район, Тернопільська область, спогади про допомогу голодуючим братам за Збручем: «Про той голодомор 33-му році, то говорили, в хаті говорив дзідзьо, там... сходилися хлопи, там... читали газети завжди і... говорило, шо там на сході є голодомор, шо голодуют люди. Вчули з Америки, з Америки передали... казали «Надовче радіо» передали, шо там голод. Та давайте ми, якось, будем ратувати своїх е... братів зі сходу. Зібрали то зерно, фірами везли, з одного села, з друге, зі всіх сіл везли до Збруча, знаєте, там переправа, на Східну Україну бо голод

там. То збирали по селі, то всьо, збирали, завезли – приїхали з тим назад, не пустили їх. Кажуть там голоду ніякого нема, «Шо ви говорите? Хто вам то казав? Ніякого голоду». За Збруч не пустили там стояла міліція не пустила і всьо. Ті близько села, шо коло Збруча, були, шо от з того боку ріки і з другого боку ріки. То навіть так робили: передавали хліб тим [авт. голодуючим], бо тамті не мали права перейти ні ріку, ні нічого, бо їх мо... їх розстрілювали зразу, хто намагався перейти то розстріляли. То брали хліб чи кусок, чи шо, завивали в камінь і перекидали. От такі там були, казали, справи» [10].

При вивченні голодомору 1932–1933 рр. усні свідчення є емоційними джерелами вивчення історії цього страшного часу, через розповіді очевидців ми дізнаємося багато драматичних обставин (канібалізм, способи виживання, допомога Галичини через залізну завісу кордону, самопожертва людей заради близьких, спосіб яким верстви населення переживали голодні роки, спосіб виживання села і міста) а також низку цікавих, інформативних та трагічних історій. Усні свідчення такого типу доцільно використовувати на мотиваційному етапі уроку, доповнюючи відео або аудіо запис питаннями: «Що стало причиною голоду?» (логічна, інформаційна), «Чому люди не чинили опору?» (логічна), «Чи можете ви уявити ці події в теперішніх реаліях?» (аксіологічна).

Тематика голодомору 1932–1933 рр. добре досліджена в усно-історичному плані – було здійснено велику кількість експедицій на території Наддніпрянщини, Східної та Слобідської України. велика кількість матеріалів є опублікована і є в вільному доступі на сайті Матеріального інституту національної пам'яті [41], та Національному музеї голодомору – геноциду [45], їхні матеріали можуть бути використані на уроках історії, для поглибленого вивчення теми голодомору, тематичних наукових учнівських робіт та пам'ятних заходів.

Усно-історичні свідчення доцільно використовувати як на мотиваційному етапі уроку так і при вивченні самого матеріалу: спогади містять багато

інформації про побут, методи виживання, трагедії, розкривають психологічні та соціальні зміни суспільства, розвиваючи низку компетентностей:

Інформаційна – голодомор став величезною проблемою, яка зачепила найбільшу верству суспільства – селян, саме з розповідей останніх ми і дізнаємося про звірства, які чинила з ними радянська влада;

Логічна – розуміти причини голодомору як реакцію на вияв непокори українців: небажання вступати в колгоспи, позбавлятися важко набутого майна, землі;

Економічна – бажання комуністичної влади за рахунок села розвивати військово-промисловий комплекс та важку металургію;

Аксіологічна – зрозуміти стан людини на грані свідомої голодної смерті, крадіжки та вбивства заради виживання, канібалізм, та знати винуватця цієї епохальної трагедії;

Здоров'язберігаюча – зрозуміти як голодомор вплинув на фізичне та психологічне здоров'я українців;

Загальнокультурна – загроза масового вимирання змусив голодуючих українців піти на вбивства та канібалізм та система доносів за винагороду, співпраця «активістів» з комуністичною владою підірвала соціальну та культурну складову українського села, змусила нехтувати загальнолюдськими та християнськими нормами;

Громадянська – розуміння учнями, що країна яка дозволила собі здійснити злочин проти людства, дозволить собі здійснити його ще раз;

Патріотична – виховати в учнів нетерпимість до СРСР та його наступниці РФ на основі їхніх теперішніх та минулих злочинів. Також виховати в них повагу та співчуття до свої співвітчизників які витерпіли страшні муки заради збереження української мови, культури та майбутньої державності.

Тема 41. «Політичні процеси кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Масові репресії. Згортання «українізації». «Розстріляне відродження (Червоний ренесанс)». «Великий терор» в Україні. Биківня, Вінниця, інші місця масових поховань жертв репресій. Посилення російської експансії у сферах освіти,

науки, мистецтва». Ще один із багатьох важких злочинів СРСР – це знищення української інтелігенції та освічених людей, всіх тих хто міг би чинити супротив комуністичним планам, піти проти режиму. Також репресіям піддавалися заможні селяни, вчителі, лікарі, священники, письменники, науковці, всі хто ніс у собі знання про культуру, історію, мову та традицію, а все для того щоб асимілювати український народ, перетворити його на конформістську сіру масу якою легко керувати. На місця виселених українців підселювали росіян з дальніх східних областей СРСР для того щоб змінювати культуру, насаджувати російську мову, знищувати національну ідентичність... Цей план СРСР мав набагато довготривалішу перспективу, як своєрідна бомба сповільненої дії, яка вибухнула 2014 р., коли Росія під лозунгом захисту російськомовного населення, яке вона сама і поселила на теренах Донбасу та Лівобережжя, ввела свої війська і творить злочини на нашій землі по сьогоднішній день.

При вивченні цієї теми в школі учням варто дізнатися з усних свідчень про причини репресій, як вони здійснювалися, яких людей репресували, як можна було уникнути покарання, куди і як люди перевозили, в яких умовах вони жили. Усні свідчення можна використовувати як на мотиваційному етапі уроку (після прослуховування свідчень діти мають сказати, що стало причиною репресій, чому допускалися такі незаконні та несправедливі рішення) так і на етапах вивчення нового матеріалу та систематизації знань.

Спогади Танюк Л. про масові вбивства в Биківні м. Київ Деснянський район: «Тут, перед війною відвели гектарів з п'ять НКВД, воно й дорогу проклало углиб лісу, «Наші сільські й фашини рубали для того, 36-й 37-й рік, це було ДУ 691 Козелець». Огородили у глибині лісу ділянку зеленим парканом, метрів на три заввишки, внаклад, без дірок – не зазирнеш. Сюди й привозили трупи розстріляних «політичеських» з Києва, полуторками п'ять-шість машин за ніч. І трамваєм привозили, був такий вантажний, накривали брезентом. А розстрілювали, каже, у Лук'янівській спецтюрмі і на Короленка, а потім – у підвалах будинку, де тепер Жовтневий палац. [...] Враги народу. У їх,

як допитували, й жаргон свій був: «Не признаешься – пойдешь в песок»... бо ґрунт тут був піщаний... Або «В пионерлагерь захотел?» – бо біля того був табір піонерський. А то ще грозили людям: «Пойдешь по 23-й статье...». І всі все розуміли, бо не було такої розстрільної статті, а був маршрут трамвая, 23, Бровари – Микільська Слободка, цей самий, яким уночі трупи вивозили... Поруч – озеро Рибне, там полуторки відмивали від крові. А якщо багато машин, гнали їх назад, на озеро Тельбин. Охоронці, як почалась війна, перебралися з цивільного – в одяг НКВД. Ну та перед війною ні для кого вже в Биківні не було таємницею, що там коїться. ... Привозили вже побитих, їх стріляли по тюрмах. А тут стояли бочки з вапном. Велика яма, клали штабелями, пересипали вапном і закопували. Неглибоко закопували, ніколи було, от воно й почало виходити на поверхню ...» [39, с. 83]

Петрук Мотрона Хомівна 1927 р.н. Вінничина, спогади про роботу на засланні в Норильську: «Вихідний був тоді якщо були морози звище 50 градусів, що не можна було людей виводити, не тому, що нас виводити, а томушо конвої замерзали стояти коло нас. Котловани копали, де, що тіки треба робили. І побудова йшла. Там ще за 2 місяці здавали п'ятиповерховий дім в експлуатацію, тому, що люди робили... то ж безплатна сила була, вони так і побудували цей Норильськ» [26].

Гнатенко Анастасія Степанівна 1925 р.н. с Великі Бабани, Уманській район, Черкаська область, спогади про причини репресій, та знищення освічених людей: «Це... Коломієць Василь був... він вчителював... вчителював в Пугачівці, а жив він о де [авт. вказує] зараз Хлющі живуть. О... А він такий був, тай заспівав «Ще не вмерла Україна» і... але ж тоді всіх тих вчителів е... забирали – совети ті вже так робили, здівалися, вивозили... вони там всі були як оселедці пересипані вапном. Оце так раньше робили, знущалися над цими людьми. Не дуже добре було при... може й кому було добре, после, а зразу.... Бачите уніштожала та Росія, уніштожала, наших людей, наших розумних людей. О.... Шоб вони не були розумніші, шоб їх уніштожити, шо поселити своїх тут поблизості, на Вкраїні. О.... Бо Вкраїна перевищала більше населення

як Росія, то вона їх хотіла уніщожити. І вони їх і уніщожили отою голодовкою, репресії. Висилали на сівér, ше наші ходили ті... що брали колоски збирали... О Боже [авт. зітхає]... А так і людей за колоски судили, щоб не збирали, щоб здихали видно» [7].

Сухомейло Галина Федотівна 1936 р.н. с Великі Бабани, Уманський район, Черкаська область: «Ну... були репресіювали, висилали на север... висилали людей, бо були вони багаті. У кого була хата на полях чи трошка якогось хліба, чи поле то він був трошки заможніший, то його зсила... висилали на Сибір, забирали в нього всьо і висилали його на север» [29].

Тема репресій на уроках в школі повинна бути якісно висвітлена і підкріплена спогадами репресованих, щоб учні усвідомили, які звірства може чинити радянська влада не боячись ані людей ані Бога. Також на домашнє завдання учням можна дати проведення дослідження – хто в їхніх родинах чи в когось із знайомих сім'ї були репресовані родичі, що стане одною з пошукових робіт яку можна буде далі розвивати, наприклад, на захисті робіт Малої академії наук. Використання усних джерел – свідків репресій розвине в учнів, на нашу думку, низку компетентностей:

Інформаційну – розуміння учнями безкарності та всесильності радянської влади. Усні свідчення надають розгорнуті сторінки історії репресованих: причини заслання дорога умови праця харчування, які не прочитати в підручниках і які глибше заглиблюють учнів у вир історичної епохи.

Аксіологічну – розуміння учнями сили радянської репресивної машини. Людський дух зламано страхом, оскільки люди, знаючи, що відбувається у них по сусідству (на прикладі масових вбивств в Биківні) мовчать, бо бояться, що стануть наступними;

Економічну – використання безоплатної праці репресованих як робочої сили для розвитку СРСР;

Здоров'язберігаюча – учні бачать в яких умовах перевозилися люди, жили в антисанітарних умовах, не могли добре харчуватися, працювали при 50-ти градусних морозах, гинули від виснаження;

Громадянська – порушення всіх можливих прав людини, привласнення майна, морення голодом, викрадення, вивезення, масові вбивства, розділення сімей, нерідко дітей відбирали в батьків, мала місце примусова праця, рабська експлуатація. Тим самим учні повинні розуміти які «дари» приносять тоталітарний та авторитарний режими;

Патріотична – розуміння сили та незламності українського народу, який під муками зміг захистити свою мову, віру, культуру та зміг вирватися з тюрми народів та відновити свою Українську державу.

Тож, усні джерела вповні можуть бути використані при вивченні історичних подій міжвоєнного періоду на Наддніпрянщині на уроках історії України у 10 класі. Тим самим учні зможуть почерпнути великий багаж знань з суспільно-побутового, культурно-релігійного та соціально-психологічного аспектів історії цього хронологічного проміжку. Свідчення людей, які пережили ці події наповнені емоціями, яскравими подробицями та сімейними трагедіями. Ці спогади спроможні вмотивувати учнів більше зацікавитися тематикою, краще пізнати історичний процес, проводити згодом власні дослідження методом збору усних свідчень, фольклору та подальшого їхнього використання в навчанні та науковій роботі. Завданням вчителя є зацікавити усними джерелами учнів вивчати історію свого рідного краю, родини тощо. Тим самим, вірогідно вдасться зблизити різні за віком покоління, і не прогавити моменту коли дитина захоче самостійно займатися усною історією, підтримати, направити її бажання та матеріали в потрібне русло, яке з часом перейде в перші наукові роботи Малої академії наук, а згодом – у матеріали міжнародних наукових конференцій.

РОЗДІЛ 3. УСНІ ПЕРШОДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ СТАНОВИЩА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ 10 КЛАСУ)

Міжвоєнна Галичина – територія постійної конфронтації двох націй: поневолених українців та загарбників поляків. Як одні так і інші вважали Галичину своїм краєм, що і призвело до боротьби за неї між двома народами, правда з часом втрутилися іноземні сили для врегулювання конфлікту підписанням ряду договорів, але через недотримання польською стороною Варшавського договору та укладання Ризького договору, недотримання Версальських угод та посягання на національні цінності українців. Через переростання методів боротьби в край радикальні з боку поляків ми бачимо реакційні явища, як зазначав П. Кралюк: «У 20-х роках ХХ ст. саме терени Галичини стали базою формування українського націоналістичного руху, одним із суттєвих чинників виникнення якого стала полонізація краю.» [35 С. 293]. Через такий насичений історичними фактами та подіям період він є цікавий для вивчення з боку усної історії оскільки багато сільського населення та звичайних людей брало безпосередню участь в націотворенні краю, спогади яких є прекрасним елементом для підсилення тематичного матеріалу при вивченні на уроках в школі.

Вивчаючи тему 47 «Правовий статус українських земель у складі Польщі. Політика Польщі щодо «східних кресів» та міжетнічні відносини в Галичині і Волині. Осадництво. «Пацифікація». Економічний розвиток української спільноти в умовах Польської держави. Українська кооперація. Культурно-просвітні і спортивні товариства українців» її можна розділити на декілька змістових напрямків на кожний з яких можна застосувати свідчення очевидців, що значно покращить сприймання та засвоєння учнями інформації та часової специфіки:

Першим змістовним модулем можна запропонувати – польсько-українські відносини в регіоні – який визначаю всю подальшу специфіку, впливає на розвиток всіх подальших модулів та в загальному на історичний процес в

міжвоєнній Галичині. Спогади очевидців дадуть зрозуміти причини ворожнечі поляків та українців через невиконання поляками міжнародних договорів з подальшим визнанням широкої автономії та майбутньої незалежності, зверхнє поводження поляків, зазіхання на владу, культуру, традиції та свободу українського населення.

Степан Петраш 1927 р.н. с. Залуква, Галицький р-н. Івано-Франківська обл. розповідає про причини польсько-українського конфлікту:

«Шовініст польський – є шовініст... показав себе польський окупант, що він шовеніст. Тим більше, що влада Польщі не дотримуючись договору версальського шоби в е... Західня Україна мала бути... мала свою автономію. Вони ж були як окупанти, вони гнобили нас, вони не дозволяли мати свої середні і вищі українські школи, вони не брали, значить, на державні роботи українців. Хочеш працювати переходи на польське. То була така, знаєте, примітивна е... ганебна окупація була. Хоть поляки не могли сами, значить, розібратися в трьох соснах, а тримали в неволі сім мільйонів українців. Ми не могли то-то стерпіти.» [20].

У польські часи щоб добитися визнання та кар'єрного росту потрібно було бути польської національності, для якої не було жодних обмежень та працювали привілеї перед іншими націями в Другій Речі Посполитій про що нам свідчать спогади Пелагії Майовець 1929 р.н. с. Серники, Перемишлянського р-ну. Львівської обл: «Пішла до школи коли я мала 7 років, може й навіть ще не було 7, то я в 36-м році вже пішлам до школи. Пані була вчителька полька, українців не було нікого е... в школі таких вчителів. Ну вони і до школи не мали такого доступу. Їх не хтіли, нігде не допускали так [авт. мова йде про українських вчителів] і не мали грошей. То було дуже дорого заплатити, а навіть як був вже такий бугатий чоловік... батько, що єдну дівчину вивчив, навіть нашого роду, то вона ся вивчила але посади не має, не має посади. Хіба було метрику перенести зі свого ксєндза греко-католицького, занести до польського і стати поляком – тогди давали. То такий був поляку – ні

поляк, ні українець – отак собі е... каже... «Ні за, ні проти, щоб нікого не вколоти» [16].

Про цькування за національною ознакою згадує Ірина Бернадська 1927 р.н. с. Зашків, Жовківського р-н. Львівської обл: «Поляки то... до Львова їхали вчитися. Дзяди вчилися у Львові... таких малих дітей я не пам'ятаю щоб вчилися. Потім за Польщі то, ше сестра моя і був Граб – такий бугач у нас мешкав через кілька городів- то в нього дочка Люба, то він взяв до Львова ду школи, коло Юра церкви якась там була ше школа, що вони ся вчили і сестра там моя Маріка. Ми більше ніхто з нас не вчилися у Львові, ну то за Польщі. Іно їхали поляки і жида поїздом, а дуже з того... з Біло... з Мервич чи звідки... то були хлопці священики, вчилися... ту вони... то поляки видите тако нападали як на... на хлопців отако в поїзді, о т отак нападалося, щось робили приставали прозивали «rusin kapustin, svinje zadusin, svinja utekla, rusin do rekla», рузумієте. Так, що нападали [авт. сміється], а здається в згоді жили...» [3]

Текля Кобринович 1925 р.н. с. Кимир, Перемишлянського р-ну. Львівської обл. згадує про поділ з поляками одного храму на римо-католицьку та греко-католицьку громади: «Як були добрі пуляки, наприклад, їх нині свято, а наше буде за тиждень, то він як шанував кóбицю-лáвицю і себе плюгáвицю, то він не рубив в наше свято. А були такі жи той... А як вже в Сверхі, там був польський кóстюл і там пуляки, а українці на Покрови святкували празник. Наші хлопці ся бозбирали, то колись була мода тризуб пхати в лóгву [?]. такі наші хлопці пішли, та й баби ходили і ми, і старі, і ше старші, бо то була церква католицька але и... а поляки мали костюл, то вони герасівкі обривали – пуляки. Ая! Збиткувалися над українцями – так»[14].

Польсько-українські відносини в міжвоєнний період найгарячіша тема в тогочасні Галичині. Конфронтація поляків і українців не лише змогла зламати український дух а і загартувала його для подальшої визвольної боротьби та формування національного прошарку патріотів які зробили свій внесок в історію в загонах УН та УПА. Вивчаючи цю тематику в школі варто звернути

увагу на локальні конфлікти та їх вирішення мирними або і бойовими методами, також співіснування поляків та українців на одній території, компроміси, сутички, домовленості. Усно-історичні джерела на дану тематику є дуже різноманітними на будь-який випадок життя, що дозволяє розвинути великий спектр компетентностей:

- Інформаційна. Показати учням на прикладі взаємовідносин українського та польського населення конфронтацію двох домінуючих націй польської та української (самоназва русинської) в міжвоєнний період, зумовленою домінацією польської нації та невиконання міжнародних угод за якими Галичині мала бути надана широка автономія, а з часом і незалежність. Показати взаємовідносини двох націй в побутовому житті, які можна поділити на 2 періоди: перший до 1930 року де поляки з українцями вживалися на одній території - "На їхні свята ходили ми до поляків в гості, на наші свята поляки до нас ходили", та після 1930 року коли поляки перейшли від звичайного цькування до силових розправ, знищення культури, релігії та національної ідентичності для асиміляції українського населення і придушення національного правого руху;

- Логічна. Розуміти причини польсько-українського конфлікту, який розвивався близько 500 років з неодноразовими загостреннями (Змова руських князів, козацькі повстання, Хмельниччина, Коліївщина, кабальне закріпачення, знищення православ'я і тд.). Розуміти, що в часи розвалу Австро-Угорської імперії дві титульні нації хотіли отримати власну державність, але ЗУНР не вдалося втримати своєї можливості через зовнішнє втручання в конфлікт з Польщею зовнішніх факторів на стороні останньої, захоплення етнічних території та порушення міжнародних договорів "Про особливий статус Галичини";

- Просторова. Розуміти, що і поляки і українці вважали території Галичини своєю етнічною та історичною землею. Поляки називали українців - дикими поляками, а українці поляків завойовниками. Тому і одні і інші хотіли

отримати свою історичну спадщину, що стало розпалом нової конфронтації на географічному та політичному рівнях;

- Аксіологічна. На прикладі польсько-українських відносин показати, що систематичне та постійне гноблення, утискання прав, культури, мови, релігії, права на освіту призводить в подальшому майбутньому до погіршення відносин та загострення міжетнічних конфліктів які очікувано перейшли в збройний конфлікт;

- Громадянська. Показати несправедливість та порушення людських прав на прикладі створення штучної меншовартості, обмеження кар'єрного росту, доступу до владних і політичних структур, права на освіту рідною мовою, перешкоджання розвитку мови та культури через метричну приналежність до греко-католицької церкви. Ситуацію можна було змінити тільки одним способом - змінити метрику на римо-католицьку, тобто стати поляком та зрадити національну ідентичність українського народу;

- Патріотична. Викликати відчуття поваги та гордості як селянська нація змогла в культурному та моральному плані протистояти високоосвіченій та агресивно налаштованій польській нації, яка перед згуртованим та об'єднаним спільними інтересами русинським народом, не змогла протиставити нічого крім агресії яка завершилася ще більшим обуренням і підняттям українського національного опору.

Другим змістовним модулем можна запропонувати – економічні відносини, або ж фільваркове господарство на якому працювали в наймі селяни на пана при яких склалися різні відносини, міжетнічні суперечки, важкі моральні та фізичні умови праці, нелюдське ставлення, або ж навпаки, пан покращуючи умови праці та ставлення до селян тим самим покращував якість роботи та виробленого товару, також деколи зустрічаються поміщики українці які всіляко допомагали українському населенню, набирали на оплачувано роботу українців, відкривали навчальні заклади, поширювали українську культуру підтримуючи «Просвіту», «Луг», «Союз українок», співпрацювали з ОУН.

Спогади Ганни Кацан 1926 р.н. с. Романівка Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. про фільваркову систему та оснащення господарства: «Г.К. Фільварок був великий в нас. А во туво, в тіво-во стороні [авт. вказує], як їхали на тім горбі, великім, то там був фільварок. Багато худоби було, дуже багато худоби. Дуже велика господарка була. Були стані дуже великі, бо і... на коні були вукремі, на худобу були вукремі і... туди була велика кумора, жи тамка, всьо ся звозило і всьо ся тримало то дуже був великий гусподар.

Инт. А скажіть, бра на роботу людей з села?

Г.К. Зу села брали на роботу. Всі селяни робили. Платив добре... платив. То казали... були місячники такі... жи називали... місячники жи пустоаянно-пустоаянно цілий кругли рік рубили... і він їм шось на місяць платив. Так. І була машина... ну тракторів не було. Всьо кіньма робили, ворали, сіяли... всьо кіньма робили. Ну бола єдна машина... жи зерно віяла – то казали віялка. О. то вона стояла на тоці... і на тоці навіть то-то, шо збирали то були такі тії... жи кіньма їхали... комбайн, так буду казала, то називали як як... не комбайн, бо теперка кажут комбайн, як... Косарка. Косарка молотила і була на фільварку була машина, жи возили снопами до тої машини і там так молотили на місці, в тому фільварку, на подвіру» [23].

Про рахункові міри, специфіку найму землі в пана та її відробітку можна дізнатися з спогадів Катерини Ільків 1930 р.н. с. Чаниж Буського р-ну Львівської обл: «А було в нас більше як туво [авт. вказує], аво... як ту напроті магазину нашого і туда... то було, там, шось 100 гектарів е... того поля, але то всьо ділив ксьондз і той, що мав фільварок, знаєте, поділили і так давали людям по 10, по 20 сотиків, по 30 сотиків, кілько хто хтів, бери вро... сій, збирай і здавай снопами, чи то як, я вже не знаю як вони то робили... шо снопами, пів копи – то є 30, копа то є 60, то вже так ділили копами і молотили люди. Люди молотили собі ціпами і здавали зерно тому панови» [12].

Пелагія Майовець 1929 р.н. с. Серники, Перемишлянського р-ну. Львівської обл. про умови роботи та багатство пана в селі Серники: «Він [авт. пан] мав своє таке господарство: будинки, курови він мав, коні. Він приймав

людей до роботи. Бі... бідні такі, що ніц не мали могли йти на фільварок робити. Він давав... мав такі побудовані доми, такі довгі, і все квартири, квартири. В тім домі могло кілька квартир. Хто не мав ніц, де ся подіти міг там прийти і він там... і вони... він давав е... 12 кóрців на рік і давав дуже на життє. Давав кількось чвертóк дров – палити, але то поки робив, як не робив – виходи і всьо, буде другий. Ніякої ні зарплати, ні наперед, нічого, ніц, то, що заробив то мав. Але можна було так прийти і... Ну вони вже потім – пани, була пан і пані – то старі. А мали 2 сині, а тії сини вже були підпанки, то вже були – панич. Вже не казали «пан», а вже казали «пáнич». То паничі вони вже були такі більше, вони собі позволели таке розгульне життє, вони продавали трохи то поле, а наші люди перекуплели по кусочку» [17].

Гунька Марія Федорівна 1934 р.н. с. Урмань, Бережанський р-н. Тернопільська обл. згадує про самовільних сезонних робітників та виживання бідних селян: «М.Г. Ше вони йшли... Такі бідні люди були, що не мали ніякого вдома полі. Ше за осібняків. Як ше не було колгоспу. То йшли до таких робити, хто мав багато поля. А він йому за то, ну, як заплатив – дав якогось збіжжя, якоїсь барабольки восени. О. То таке було. Значить, я не мала ніц поля. А в тебе було. Я йшла до тебе робити. Ти мені за тую роботу... Якись був там процент: ти мені за то... А були такі люди – багато в нас в селі навіть, що не мали поля. Не мали. Хто таку гредку мав коло хати трошки. А були такі. Чекай, той-во. Я навіть забула, як це їх називали тих ... (сміється) Ті, що не мали поля ше колись. В нас в селі було кілька хат таких, що не мали нічого поля. Ну. А вже йшли... Там корову вдома мав. Там якусь курку тримав на подвіру. А шоби мав якесь таке збіжжа – то не мав поля, і не мав де посіяти. Тому мусів йти там, як казали, робив за сніп. Як во жнива – жели серпами. О. Ну, то там кілько він нажєв, то там... Ну. наприклад, я тобі скажу: от нажнеш 10 снопів – 9 буде тому, чіє поле, а десетий буде мені, шо я в тебе роблю. О.

В. Ф. Ну, просто так йшли до нього жали, чи він то знав, шо Ви будете...

М. Г. А-а, знав. Та він його і кликав, знаєш. От, ти маєш багато роботи, а я таяк не маю, і ти кажеш – я до тебе і роблю, а ти мені за то [...]. На жнива

переважно йшли, а восени бараболю копати йшли пома^[о]гати. А так, не йшли пома^[о]гати, ну, так як на... Йшли робити «на вогу». Вогульники. Тих навіть людей називали «вогульники», які йшли до того хлопа робити, їх називали «на вогу» – «вогульники», що ті вогульники йшли пома^[о]гати. Я так собі думала, аби-м забула. Якось до баби говорили-смо, що як то люди прали шматте колись. Кажу, шось, той-во, хліб пекли. А я кажу, з бабов, кажу з мамов, шось... Була якась п'ятниця, я пекла хліб. І кажу до мами. Бо в п'ятницю пекла-м хліб, а, кажу, колись не, колись таке-во було. А-во навіть в тих-во, Урмані, звідки твій тато, там той дід, там в тім селі – кажу в селі – в горі троха такі-во богачі були. Шматте прати – то я вже не так тобі повідаю – шматте прати в понеділок і вівторок. З неділі зара прати шматте. А той..., а хліб печі в четвер. А мама, баба каже, ну я таку роботу, що в неділю (*сміється*) – побалакали обі. А кажу, уже в п'ятницю і в суботу, то прали шматте ті вогульники, що, знаєш, ходили «на вогул» робити, і їх називали «вогульники»». [8].

Вивчаючи цю тему варто звертатися до спогадів очевидців цих подій, бо вони, як ніхто, детально зможуть описати будні найманого робітника, відносини з паном, міжетнічні взаємини, емоційно наповнити матеріал, що зробить його легшим для запам'ятовування та цікавішим для сприймання учнями. Усно-історичні джерела варто подавати на етапах мотивації або засвоєння нових знань, для того щоб розвинути такі компетенції:

- Інформаційна – показати учням повсякденне життя українського народу в умовах польського панування, співпрацю польського та українського населення Галичини, з його специфікою – важкою працею на пана за невелику платню і важкі умови праці, або справедливі відносини між сторонами найму, належну платню, утримування працівників та забезпечення їхнього проживання та праці. Також показати відносини між українцями які брали в найм бідніших людей для забезпечення їхнього існування в обмін на їхню працю. Також приклади меценатства та курування розвивальних проектів проводом ОУН;

- Логічна – дати зрозуміти учням які були напружені зв'язки між польською та українською сторонами в Галичині, що не завадило розвитку специфічного суспільства найму та праці на взаємовигідних підгрунтях;

- Економічна – продемонструвати способи заробітку методом найму на працю, через проблему безземелля селянства і зосередження більшості земельного фонду в руках польських поміщиків – панів. Способи оплати, заробітку, процедури обміну, натуральна рента;

- Здоров'язберігаюча – продемонструвати учням умови праці, життя, харчування, побуту українців в міжвоєнний період та вплив цих факторів (панської праці) на здоров'я людей;

- Аксіологічна. Проведення порівняльної паралелі соціального розвитку польської Галичини та радянської України, розуміння як політичний режим впливає на соціально-економічні процеси та на світогляд самих людей. Формування сильного та незламного соціального характеру в населення Галичини через постійну боротьбу з поляками в всіх сферах;

- Громадянська. Залежність умов праці на фільваркових господарствах від характеру пана (свідчення очевидців дуже різняться, одні твердять, що пан був господар та добрий до наймитів, забезпечував умови праці та проживання, або з іншої сторони умови в пана були жахливі, але не було іншого способу прогодувати себе та сім'ю);

- Просторова – в залежності від населеного пункту та регіону умови праці та види роботи змінювалися в залежності з географічним фактором;

- Патріотична. На прикладі окремих осіб (пан Андрій Терпиляк) Бачимо як українці піклувалися про розвиток свого краю та населення, відкриття приватних шкіл, гімназій та академій для українців, співпрацю з ОУН, та надання прекрасних умов заробітку для співвітчизників.

Третім змістовним модулем можна взяти освіту в міжвоєнній Галичині. Як основний аспект впливу на українську молодь освіта відігравала важливу роль на виховання українських патріотів, тому і за неї так серйозно взялася польська влада, починаючи асимілювати молоді покоління, вирощувати з них

поляків, тому українці всіма методами боролися з збереження національної школи, та української мови викладання.

Степан Петраш 1927 р.н. с. Залуква, Галицький р-н. Івано-Франківська обл. в своїх спогадах згадує про умови навчання і як ставилися до української мови в звичайній школі: Школа як? Директор був Юзеф Кіллер – він писався, він був десь так з того... з Познаньщини, звідси, такий собі, мови не знав української, так, він викладав в нас історію, географію на польській мові. Учителька з української мови, значить, полька! Так. Така команда. Приходить, значить, на урок – «dzieci, weźcie roskie książki» - що то значить – діти дістаньте, навіть не українські, а рускі ксьоншкі, бо то українська мова, так навіть не той... то знуцання було, ви знаєте, вот. Нічого вона нас не вчила, ніякої мови, вот. То було лерва просто така, повія. На уроках приходить до неї якийсь поліцист, забирає її куда сами знаєте. А до мене – «Petrash, żeby te świnie czytały!» - така команда була, вот. Ну і ми там читали, ми так читали, що аж вікна повибивали, билися сами з собов [авт. сміється]. От не було, не було. Була правда Яворська спочатку – українка, ото вчила нас, але її забрали десь, так... так, що вот такево було [21].

Легендарна зв'язкова Ольга Ільків 1920 р.н. уродженка міста Стрий, Львівської області, в своїх спогадах згадує про переїзд до Варшави через родинні обставини, про умови навчання і допомогу українського офіцерства в навчанні молодій дівчині в українській вищій жіночій школі: «Я спочатку була тою... пластункою, але я вам мушу сказати... я є родом зі Стрия і в 14 років мене доля кинула в Варшаву. В Варшаві я... то був такий час, знаєте, що приватне все було дуже дороге, а державне було дешеве, но на державне мали право тіки люди офіцери, всякі приближині польські, або знаєте, ті хто змінив метрику, а змінити метрику на римо-католицьку означало змінити національність. В той час хто міняв метрику він ставав поляком. Отже, я коли з... моя мама... у мене була трагедія в сім'ї – розійшлися, у мене вже був вітчій і мама в Варшаві жила, і мама мене забрала зі Стрия, мене не хотіли віддати дідусь і бабця, ну але питали мене і я рішила їхати до мами, хоча

страшно мені було. Вони [авт. дід і бабця] казали: «Станеш полькою як поїдеш там», я кажу: «Ні, я не стану полькою!». І, знаєте, як я побачила, що то все так дорого, я сказала, значить, я... ну 100 злотих, як за злогого працювали на вулиці, каміння били, і так далі, цілий день у поті чола, а 100 злотих за... за один місяць навчання, ну то-то страшна ціна була. Ну а там може в тих державних, то може було кілька там злотих, знаєте, но я навіть не пробувала. Мама мене... каже: «Може підеш на... сценографію, о... там, знаєш, будеш добре заробляти і то..., я кажу – я не хочу добре заробляти, я хочу вчитися! – «О! Яка моя донька ідеалістка» - я кажу... і всьо! Ну і що робити? Я кажу – буду сама вчитися - і написала я до дівчат до Стрия, там я одну клясу нового типу гімназії вже скінчила, вони мені післали, значить, програмку і книжки я виписала з того... зі Стрия і я зачала вчитися сама[...].

Ну я при помочі тих дівчат які в Перемишлі зі мною зустрічалися, то я вже там брала участь в тому всьому, але як я попала до Перемишля. Отже зачала я сама вчитися і був там такий пан Макух Андрій, який був казначеєм, тобто по-нашому, якби сказати, скарбником і... коли вицофували з України, він пильнував дуже гроші, скарб.[...] Пан Макух порадив, що дуже є добрі... не треба їхати десь до Львова, там на якісь якби у Львові був пансіонат такий, знаєте, українська школа така типу «А», каже є в Перемишлі таксамо, а школи типу «А» то були такі, шо так не сплювали дуже, а типу «Б» то були вже ті гірші, то, знаєте, ті е... як їх назвати? Ті що брали участь при матурі... ті вищі чини польські, то вони дуже старалися спалити, щоб поменше було молоді такої інтелігентної, української. Ну і я попала, власне, пан Макух навіть пузичив, пам'ятаю, першу... ту... 100 злотих позичив, а може вже і подарував, я не знаю, не пам'ятаю, щоб я поїхала до Перемишля.

Я до Перемишля поїхала сама, знаєте, і то дивно було бо я нікуди, ніколи не виїжджала, а тут я поїхала до Перемишля з таким бажанням було вчитися зі своїми, шо я приїхала і всюди я сама. Там інші хто екстерном здавав, то з батьками, то з професорами, а я сама, одна за всі говорю і то всьо дуже подобалося. Відразу мені знижку, знаєте, і там мені одна, наприклад, сказала,

наприклад, з біології тобі трошки бракує, я кажу – я то всьо... я то всьо надолужу. Ну і відразу мене взяли на знижку, знаєте, бачили, що така... я в Перемишлі 3 роки вчилася, то були найщасливіші... період мого життя. Там, знаєте, були ще такі традиції, не знаю, може то ще якісь царські були традиції, чи які то були, знаєте, що ті пенсі... то не були просто пансіонати, то були інститутки, знаєте, то нам, наприклад, не вільно було нікуди виходити, знаєте, ми тіки могли раз на тиждень звільнитися, проситися там шось ідемо́ купувати, а так як треба було нам гуляти, то нас вела вчителька за місто трохи, знаєте, десь. А ми втікали бо то не цікаво було, знаєте, в парах іти з вчителькою, тікали до кляс там дуріли. Дуже було цікаво тому що приміщення... знаєте, шкода, що я не маю знимки ні одної, бо всі мої знимки попропадали, бо сиділа в тюрмі, та що жалію, не маю.

Я вам скажу, я скоро там заакліматизувалася але я пам'ятала яке пекло є в світі українським, я пам'ятала як ті люди, знаєте, мусіли міняти метрики, в моїй родині є, наприклад, дядько – мусів змінити метрику щоб дістати працю, бо він дітей хрестив в церкві, а сам до церкви майже не ходив, то потім його, нібито чоловік пияк, вони його перевезли на Поможе, то є ту як Гданськ, Гдиня, знаєте, ближче до моря, знаєте, там з німцями були проблеми і вони вважали, що вже він, знаєте, не є небезпечний для них, а в Галичині не хотіли такого тримати» [11].

Освітній процес став одним з наріжних каменів протистояння українців і поляків. Українці хотіли зберегти власну освіту для розвитку мови, культури, зростанню дітей в націоналістичному дусі, поляки не могли такого допустити. Вони мали на меті через систему освіти ополячити юних українців і не дати нового підсилення стрімко розвиваючому націоналістичному українському рухові, але на протидію з боку поляків, виросла ще більша сила на протистояння польському впливу. Свідчення респондентів будуть розвивати в учнів такі компетенції:

- Інформаційна – на базі усних свідчень показати учням умови навчання в школах міжвоєнної Галичини, різне ставлення до польських і українських

дітей, цькування української мови, низький рівень освіти для українців, польська пропаганда та переслідування дітей та їхніх батьків за непідкорення системі;

- Логічна – на прикладі виховання українських дітей в польському дусі показати учням якими методами придушувалися націоналістичні виступи в подальшому майбутньому (удар на випередження);

- Аксіологічна. Порівняти умови та ставлення до учнів в сучасних школах та в тогочасних українських школах в Другій Речі Посполитій, та дати розуміння учням в яких сприятливий час ми живемо, що можемо вільно вивчати те чого хочемо;

- Економічна. На прикладі платного навчання для українського населення в вищих школах та безплатного навчання, або з великою знижкою, для польського населення – показати національну політику Польщі, що до зменшення освіченого українського населення;

- Просторова – залежність різного впливу полонізації освіти від знаходження в населеному пункті впливових осіб, підприємств, просвітніх організацій, меценатів;

- Громадянська – показати на прикладі міжвоєнної Галичини, як люди борються за вільну освіту для своїх дітей і як багато для батьків означає виховання їхніх дітей в національно-культурному дусі;

- Патріотична. Виховання відчуття гордості в учнів через страх поляків перед українськими дітьми, яким польська влада не дозволяла вчитися на рідній мові, через великі ризики подальшого націоналістичного ухилу молоді, участь в спортивно-руханкових організаціях, в юнацтві ОУН, розвитку національної ідеї та подальших виступів проти польської влади.

Четвертий змістовий модуль – пацифікація і ревіндикація. Після утворення 1929 року ОУН та проведення перших акцій, які не вирізнялися особливою серйозністю: підпали, грабунки, розбої, пошкодження залізничного сполучення, але цього вистачило підірвати і так напружену ситуацію та проведення поляками акцій «умиротворення», або ж пацифікації українського

населення. Розрахунок був на те, що після кількох пацифікаційних заходів ОУН заспокоїться і складе зброю, але своїми акціями поляки роздмухали полум'я національного гніву.

Респонденти пережили роки пацифікації в дитячому віці, що стало для них сильним стресом та запам'яталося на ціле життя, одним з очевидців пацифікації став Микола Кліщ 1925 р.н. житель села Голгоча, Підгаєцького р-н. Тернопільської обл: «Я мав 5 років, як була пацифікація. То так як сьогодні як бачу вас, то так бачу того поліціянта,, що прийшов... бо ми жили там [авт. вказує], а там на сусідньому подвір'ї жила дочка стрійова, татового брата, і чоловік її був хворий, мали дитину малу тай чоловік хворий лежав-лежав і колисав дитину, прийшов поліціант питає: «Шо є? Ёстеш сла́бій?» - «А то пане не можу – доживаю». Той [авт. поліціант] вийшов з хати і тоди пішли до тої хати де ми жили, батько втік з кіньма в поле, а тільки мама була і я, і ше молодший брат. І двох [авт. двоє] поліціантів вибили вікна, тими, карабінами і тоді перину багнетом по... погудів [авт. порізав], стояла нафта, розпалювали в кухні, полєв тою нафтою по ті перині вимішав і підпалив, і забралися і пішли до сусідньої хати.

Ну а після обіда то була могила тут [авт. вказує], взели загнали людей, з цими, з лопатами, з бігами руйнувати ту могилу, розкидали її до чиста. Ну а батька мого зловили на поли і так побили, шо коні самі його привезли додому».

[13].

Поляки також «відзначилися» заходами ревіндикації – знищенням або захопленням православних або греко-католицьких храмів та переслідування священнослужителів, ці процеси відбувалися в більшості за межами Галичини, на території Волині та території Закерзоння. Свідком цих подій стала Парасковея Щурко 1929 р.н. уродженка с. М'якиш Новий, гміни Ляшки, Ярославського повіту, потім переселена в с. Смереківка, Львівського району, Львівської області: «*П.Щ.* Не любилісі мазу́ри з українцями, а потім стала така революція – тії Бандери, тоє всьо то так... гі.... Біли! Штіри хлопи наші взели за́били – Боже! Б'ют! Под ге там за селом, взели їх, вико... казали музри

викупати яму, самим собі яму викупати і їх пустили і «Т-Р-Р-Р-Р!!!», вибили всьо в тую яму. Закупали тай най Бозь.

Интер. То їх били через то, що Бандеровці, чи шо?

П.Щ. Та. Шо Бандерóвці. Але знущелися страшенно. Село палили. Наша церква така була велика, церкву всю рузібрали, ані пуслідку нема, а нашого священика, мали с мо файного священика, називався Мазёр, голос мав такий граний, такий був фест священик нема, шо сказати. Взели його ма... мали їхати, так го там збіли, мав він 5 чи 6 дітей, збіли го, збіли, тай всьо, взяв і вмер. Та то була,... та то була страшна подія...» [49].

Пацифікація та ревіндикація стали реакційними явищами на діяльність молоді ОУН, які мали на меті придушити виступили, але своєю діяльністю зумовили національне піднесення серед населення та масове збільшення ОУН та сприяння їхній діяльності серед широких верств. Вивчаючи явище пацифікації учні розвинуть такі компетенції:

- Інформаційна – Спростувати хибну думку, що пацифікаційні заходи використовували вбивство мирних людей як засіб залякування, їх можна порівняти з банальним розбоєм та нищенням майна, звісно в ході «умиротворення» були двосторонні жертви, але вони були не значними;

- Логічна – розуміння реакційної появи пацифікації як наслідок діяльності ОУН, але прорахунок поляків полягав в тому, що своїм «умиротворенням» вони собі здобули ще лютішого ворога;

- Аксіологічна – розуміння того, що українці є миролюбивим та терпеливим народом який здатен пристосовуватися до важких умов, але коли посягають на здоров'я та безпеку їхніх дітей – українці стають лютою силою:

- Просторова. Залежність важкості та інтенсивності пацифікаційних заходів від діяльності ОУН в населеному пункті;

- Громадянська. Порушення людяності та знищення приватного майна не може бути залишене безкарним, тому через бездіяльність влади (яка сама віддала наказ про проведення пацифікації) українці самі стали на захист своїх

прав, майна і здоров'я, що відобразилося в значному підсиленні підпільного руху;

- Патріотична. Виховання патріотичного духу на прикладі національного піднесення яке відбулося в результаті агресії проти українського народу, що стало неочікуваним розвитком подій для пацифікаторів.

Тема 48 «Українські політичні організації. Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО). Організація українських націоналістів (ОУН)». При застосуванні усно-історичних джерел на цю тематику варто зосередити увагу на Організації українських націоналістів – як на одному з яскравих прикладів боротьби народу проти окупаційного режиму та віроломства польської влади. Усні джерела з цієї тематики є надзвичайно колоритними та цікавими, захоплюють учнів бо люди вже в їхньому віці мали чітку національну позицію, готові були служити ще невідроджені Україні, вступали в ряди молоді ОУН та навчалися для подальшого її розвитку.

В даній роботі ми будемо торкатися діяльності ОУН в часових рамках до 1939 року, в більшій мірі на незначних акціях ОУН, вступ юнацтва в його ряди, ідеологію, навчання та вишкіл нових кадрів в рядах організації.

Про вступ в ряди ОУН можна дізнатися з спогадів повстанця Степана Петраша 1927 р. н. на псевдо «Данилко» з села Залуква, Галицького р-н. Івано-Франківської області:

«То мене якраз приймали в члени, то приймав... з загальноосвітньої. Цікавий момент, значит, курсант – Микитишин Федір – він старший був, нас група така була. І кажуть – «Степане, аби с не спізнився, прийдеш сьогодні після уроків у парк Адама Міцькевича, біля... значит, пам'ятник Адаму Міцькевичу - він є тепер ще в Станіславі – друга лавка буде, там ти будеш чекати, до тебе підійде людина». Ну сказав з чим вона підійде, ну туди-сюди, вот. Я кажу – добре. Прихожу я раніше, але не йду на ту лавку, я також не ликом шитий, і роблю спостереження – хто там прийде, хто там сяде. Бачу, точно в той момент приходить старший хлопець і сів. Я через 5 хвилин підходжу до нього. Він до мене: «Друже ви чому спізналися?», я кажу: «Вам так

здається». «А що є?», я кажу: «А я обстежував хто, де, що є», а йому це подобалося [*авт.* сміється], знаєте, я ще тоді розвідку робив, вот. Ну ми поговорили, він там кілька слів сказав, що вот така в нас існує підпільна організація, її рекомендація взяти мене членом. Так. Я погодився. «Псевдо яке в вас має бути?», я кажу: «Данило», думаю Данило – король Данило, він так подумав: «То трохи зависоко, може би шось таке...», тоді я кажу: «Тоді Данилко нехай буде» і я з «Данилком» до сьогодні пройшов і два роки в підпіллі і тепер я є «Данилко». Після цього я склав присягу як юнак ОУН, а коли через 2 роки мені виповнилося 18 років, я вже став, як то кажуть, дорослим членом ОУН» [24].

Про співпрацю з Осипом Зінкевичем та набором юнацтва в ОУН нас ознайомлює з своєї розповіді житель с. Устя, Снятинського р-н, Івано-Франківської обл. Євген Грицяк 1926 р. н:

«Є.Г. Учень, з Потічка, тоді то був не Потічок, Малі Никілінці називалось, тепер то вже Потічок. Осип Зінкевич, я не знаю чи ви чули за це, він... зі мною познайомився тай каже: «Тут при нашій школі існує підпільна націоналістична організація, ти би не хоті до неї вступити?» - я кажу: «Як не хотів, я давно до того готовий»... Вбили Коновальця, то... радикальна газета українська і львівська написала: «Смерть коменданта ОУН», а я любив читати газети, ще малий був, і книжки. Шо мій тато читав і я був... тато рахувався в селі розумною людиною і я хотів такою бути. Ну і там я читаю, а що це за слово ОУН? – питаю тата свого, а тато каже: «Це не слово, це скорочено назва – організація українських націоналістів» - і пояснює, що за підозру, що хтось належить до організації українських націоналістів садили на 10 років до Картузької Берези, так вони [*авт.* поляки] ненавиділи ту організацію. І... тому я вже сказав цьому – Зінкевичу, що я давно готовий [*авт.* сміється].

Інт. А ви ще були підлітком в той час?

Є.Г. Так, підлітком, тоді мені було 16 років. Потім він дав мені вивчити... «Приречені, прирікаю перед Богом і духом предків на досмертну вірність Україні, на дотримання організаційних тайн і безоглядний послух»... таке

приречення було дати, дав мені аби я то вивчив. І потім ми зустрічалися, і в Снятині навіть знаходили місця, на Прутом в Горохівській хащі зустрічалися, сходилися там... вже навіть не пам'ятаю про, що говорили... шось ми працювали.

Інт. А скільки вас було?

Є.Г. Та... нас було бо п'ятірках, нас п'ять було. То з цих п'ятьох два загинуло ще в 44-му році, москалі вбили вони пішли в підпілля, два виїхали за кордон, а один в тюрму [...] Ми збиралися, обговорювали свої проблеми, ситуація як погляду організацій, давали нам летючки то ми розкидали вночі по селу, рано про то говорять багато, а нам приємно, що це ми [*авт.* сміється].»[9].

Також Степан Петраш в своїх спогадах згадує про навчання та вишкіл які проводили в ОУН з новобранцями: «Ми облюбували собі на краю міста такі напіврозвалену жидівську хату... і то така хата якась незамітна і ми там кожний тиждень два рази приходили після уроків приходили туди на вишколи, то було обов'язково, так. Ми вивчали історію, географію, ми вивчали конспірацію, ми вивчали зброю – то було дуже важливо. Вивчали гранату – РГД е... всякі тоті лімонки, як їх називали... значит так. Ну, карабін само собою, пістолет – так. І ми вивчали скурпульозно вибухові матеріали. Наша група називалася «група Д» - диверсанти. Нас штири чоловіка було. То ділилися – то пропагандиска група була, а ми хлопці, були, такі здорові і нас готували як диверсантів, так. Потім мені пригодилося коли я в шахті працював [*авт.* сміється] я собі пригадав, так, вот, амоніт, динаміт, бив... бифордів шнур, електро провода – то душе просто – зарядив шашку амоніту, два кінці туди, вивів, значить, в сторону, підрівна машина крутанову і всьо полетіло. Дуже поважно нас там вчили. Ми вже були готові, коли ми вже закінчили он то то юнацтво, то вже наші хлопці хто в старшинську школу, хто просто, значит, в відділ УПА, ну почалися з ройових, потім чотівими, курінними стали навіть. Багато дали наших хлопців в УПА, багато їх були керівниками» [22].

ОУН в подальшому майбутньому стане головною націоналістичною організацією яка буде боротися в за незалежність України та визволення від

польських, радянських та німецьких окупантів, а на даному етапі ми можемо прослідковувати процеси утворення та зміцнення організації, набір та тренування нових членів, ідеологію та специфіку. Усні джерела з цієї тематики є надзвичайно популярні та поширені на просторах мережі «Інтернет» при вивченні уроку вину зможуть розвинути ряд компетенцій в учнів:

- Інформаційна – ознайомити учнів з ОУН на початкових етапах її діяльності, залучення молоді, вишкіл, навчання, пошук нових членів, складання ідеології та благородні цілі;

- Логічна – розуміти, що ОУН була створена як реакція на зневіру людей до офіційних методів боротьби: проходження в сейм, створення власних партій, висування своїх представників у владі структури, але через польську політику ці методи були малоефективні, що призвело до зміни тактики ведення боротьби;

- Аксіологічна – бачити на прикладі усних джерел, що багато новобранців в ряди ОУН були шкільного віку і вже в цих роках розуміли проблеми нації яка не має власної державності і були готові для цього народу її здобути;

- Економічна – спільна мета та ідея згуртовує людей та спонукає їх вкладати кошти в розвиток та реалізацію своєї мети, в нашому випадку ще й підкріплена національним духом та почуттями;

- Патріотична – молоді люди віку школярів готові жертвувати своїм життям заради ідеї вільної незалежної Української держави в такому віці вже маючи сформовані світоглядні погляди та надзвичайне національне піднесення зумовлене масовою підтримкою всіх українців;

- Громадянська. Вміння молодих людей – учнів постояти за свої права та інтереси на прикладі молоді ОУН яке було доросле на по роках мало чіткі ідеї та світогляд, що є гарним прикладом для наслідування.

Тема 51 «Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Культурно-просвітні і спортивні товариства українців.». Саме період міжвоєннє з своєю специфікою – недовге відродження державності та подальше загарбання поляками, призвели до надзвичайного

культурного сплеску який намагалися стримати польські владні кола, але не змогли втримати українського ентузіазму та жаги до культури, що вилилося в масовій культурній діяльності в кожному без виключення населеному пункті, що відображено в безлічі усних свідчень які дадуть змогу учням відчутти національний колорит та бажання людей розвиватися як культурно так і духовно.

Ганна Кацан 1926 р.н. с. Романівка Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. про товариство «Луг» та «Союз українок»: «Луговикі були, були е... ой... тії в'радні ся називали тії... чоловіки старші жи збиралисї, таяк теперво, тай кажу в тім... в сільраді шось скликают на якісь збори, а то були сходилися в клубі і... я сама була «Союз україно́к», а такі молоді дівчєта то називалися «В Лузі». Нижче коло клубу, жи є та площа, то то вправи вчили, приїздили з районів жінки – повчали тих «Союз україно́к» як вони себе мають вести, як вони мають жити і... то то приїздили і все скликали нас і провіряли нас» [5].

Михайло Головацький 1932 р.н. про культурне життя на Бережанщині, с. Шибалин, Тернопільська обл: «Ту була читальне [вказує рукою] називали клуб, тепер вже читальня, та було тоє... Віставу грати, то борони Боже, було грати якусь виставу, то мусіли вони [авт. поляки] всьо знати, як? Шо? Прувїрити чи можна. Але як йшли грати виставу, ту, «Сватання на Гончарівці», то я вже пам'ятаю... бо ходив довкола того і заглядав вим... а ми вже грали, ті пацани, виставу в студолі, такїво студолї казали. Таку зробили собі з дошок під... ну... сцену і пацани собі тамка грали.

Але поляки як приходїли, як ввїділи вишита сорочка в хлопа, зїрвали, подер. Жінки мали, казали «галькі» [показує на низ] вишито, вони всьо обрізали – не можна, бо то є національне. А то не можна було.

Була «Просвіта», ну вона, «Просвіта», була дуже тайно, шо йшли вони [авт. селяни] виступати, таяк в клуб, таяк будинок культури, то дуже там дилік'атно, а вони виступали тут на вигоні [вказує рукою], ту дєсь в якихось хатах [вказує рукою]. Мали книжки з-за границі, читали і сто(?) їм, як було і як воно має бути, то була «Просвіта». Переважно ті «Просвіти» вели дяки, такий

був дек Гамуга Степан, він кривий на ногу, він навіть з партизанами там є на знімці [вказує рукою] О. Він вів «Просвіту». А колись хор ходив, не йшли туда щоб в клубі, то хор в хатах, робили хор в хатах, репетиція, і йшли до церкви співали, то розрішали, за то ніхто не протів не йшов. О.» [18].

Степан Петраш 1927 р.н. с. Залуква, Галицький р-н. Івано-Франківська обл. про діяльність «Просвіти» та культурні заходи за Польщі: ««Степовий гість», тепер значит «Назар Стодоля», так, тепер значит, ставили навіть «Шарика», навіть ставили. Сильний гурток був. Ставили «В степах України» ну... такі чисто українські, значит, вистави – «Ой не ходи Грицю» звичайно так. Кожний... кожду неділю шось відбувалося в народному домі: або вистава, або якись хор, так, або був молодіжний гурток танцювальний також, значить, то обов'язково шось відбувалося в читальні кожду неділю. Або хтось із сусідніх сіл приїжджав із виставою» [23].

«В селі три хори були, можете собі уявити? Три хори в селі! Молодіжний, був чоловічий, навіть чотири. Мішаний, так, жіночий. А який драматичний гурток сильний був, значит, вистави давали по всій області. А так село дуже працювало. В селі, за Польщі, був курень молоді, було 200 хлопців в цьому курені молоді, мій стрийко був курінним молоді, так, Петраш Михайло, вот. «Соколи», ну... організація в ОУН вона працювала постійно, вона була підпільна організація. «Просвіта», безумовно, вона була під керівництвом ОУН – також сильна»[25].

Ніде так не прослідкувати культурного розвитку в часи міжвоєнної Галичини як в селах, жителі яких зберігали та плекали культуру віками, що і відобразилося в усних свіченнях які розвивають ряд компетенцій на уроках історії:

- Інформаційна: показати учням розвиток культури на території Галичини в Другій Речі Посполитій яка перебувала під постійним гнітом польської влади, яка прагнула асимілювати український народ і відбудувати тим самим єдину Польщу. Також показати віроломність та рішучість українців які під репресивними акціями не відступили від своєї культури та змогли зберегти її

для майбутніх поколінь. Також показати яку роль відіграли організації та товариства "Луг", "Січ", "Пласт", "Сокіл", "Союз українок", які діяли підпільно в кожному селі, та неабиякий ентузіазм та участь в них місцевого населення і все це будучи під егідою ОУН яка всіма методами просувала культурницьку діяльність в Галичині;

- Логічна: дати учням зрозуміти причини польсько української конфронтації (на прикладі історичної боротьби поляків і українців на території Галичини, та невиконання Польщею Паризьких угод - надання Галичині широкої автономії, а з часом і незалежності) та бажання поляків знищити українську самобутність, щоб знищити автономіський та націоналістичний рухи;

- Аксіологічна: на прикладі боротьби українців за свої традиції показати важливість культурного елементу як обов'язкової складової національної окремішності. Українська культура та мова стали основними причинами збереження українськості в 300 річному польському полоні;

- Економічна: збереження власної самобутності згуртувало навколо себе різні прошарки українського суспільства, які об'єднані однією метою, збереженням культури, почали спонсорувати розвиток культури, відкривали хати читальні, Просвіти, вкладали гроші в товариства "Луг", "Січ", "Пласт", "Сокіл", "Союз українок", також велику роль в економічній та моральній підтримці відіграла ОУН;

- Громадянська: консолідація українського населення Галичини біля культурно-освітніх організації, їхнє заснування, розвиток, постійне функціонування (легальне або нелегальне), постійне зацікавлення населення та збереження таємниці нелегальної діяльності. Спільний ворог об'єднав та посилив український народ та дав йому сили та насаги для подальших випробувань;

- Патріотична: Робота всього населення краю для збереження своєї культурної самобутності під постійною загрозою польської влади, арештами, побиттям, пошкодженням майна, засланням до Берези Картуської. Ці всі

випробування не зламали українського духу, а навпаки зміцнили його та загартували, для подальшого розвитку та боротьби з подяками, зо має стати гордістю своїх співвітчизників та стати мотивацією для учнів.

Отже використовуючи усні свідчення при вивченні розділу 5 «Західно-Українські землі в міжвоєнний період», ми надаємо учням ряд цікавої інформації від очевидців та учасників подій, які є надзвичайно колоритними та емоційними, що сприяє кращому засвоєнню та запам'ятовуванню історичних фактів, покаже, що і звичайні люди мали свій вплив на історію, що допоможе зацікавити учнів в темі і розпитати своїх старших родичів та знайомих, що в результаті покращить зв'язок між поколіннями. При роботі вчителя з тематичними свідченнями варто звертатися до інтернет ресурсів таких як «Локальна історія», «Жива історія», «Усна історія». Також варто використовувати і власні дослідження, які будуть цікавіші учням бо матеріали зібрані в рідному краї учнів, але варто поквапитися, бо багато свідків цих подій відходять забираючи з собою цінні свідчення.

ВИСНОВКИ

Усні свідчення є корисним джерелом інформації на уроках в старшій школі. Однак, їх використання має свої плюси та мінуси, які варто врахувати. До плюсів належать автентичність і наочність – відео та аудіо записи спогадів очевидців історичних подій надають унікальну можливість учням пережити та почути реальні свідчення про минулі події. Це допомагає зрозуміти історію з перших уст і збагачує уроки особистим досвідом людей, які пережили ці події. Стимулювання інтересу – використання усних джерел може привернути увагу учнів, особливо тих, хто відчуває більшу зацікавленість у візуальних або аудіо форматах. Це може їх зацікавити до вивчення історії та поглибити їх знання. Розвиток критичного мислення: використання усних джерел спонукає учнів аналізувати та оцінювати достовірність і переконливість свідчень. Вони вчаться розрізняти реальність від інтерпретації та розвивають критичне мислення, ставлячи критичні запитання та роблячи відповідні висновки.

Незважаючи на це, використання усних джерел має також свої мінуси – обмежена доступність і різноманітність первинної інформації. Залежно від часу та місця подій, усні джерела можуть бути обмеженими та недоступними, адже залежно від теми може не залишитися «носіїв інформації» або людей які пам'ятають ці події. Щоправда є вторинні спогади, але вони часто є недостовірними, трапляються перекручення та спотворення. Усні свідчення можуть бути спотворені часом, впливом пам'яті та особистих поглядів – вони є суб'єктивним баченням подій. Це може створити недостовірність даних та ускладнити об'єктивне розуміння історичних подій. Учням може бути важко зрозуміти ширший контекст історичного періоду, якщо вони мають лише обмежені свідчення. З урахуванням цих факторів, використання усних джерел, таких як відео та аудіо матеріали спогадів респондентів, може бути цінним доповненням на уроках в старшій школі. Забезпечуючи учням автентичний досвід історії, стимулюючи їх цікавість яка може перерости до початку наукової діяльності та розвиваючи критичне мислення, вони можуть сприяти

більш глибокому розумінню історичних подій, та кращому запам'ятовуванню через певну емоційність інформації.

Використання усних джерел при вивченні Наддніпрянської України у міжвоєнний період на уроках історії України в 10 класі дозволить учням краще уявити загальну ситуацію про становище українського населення. Цей період був обраний через зосередження історичного контексту на соціальному становищі населення та соціальній політиці СРСР в яку входили масові репресії, голодомори, переслідування, розкуркулення, заслання, боротьба з церквою, культ особи, форсована індустріалізація. Ці всі спогади почуті від очевидця вражають та сильно впливають на світогляд учнів, розвивають тим самим у них відразливе ставлення до тоталітаризму та авторитаризму, при цьому вивищуючи свободу та демократичні цінності.

При дослідженні цього питання автор зіткнувся із проблемою великої кількості друкованих тематичних робіт, але з майже цілковитою відсутністю відео та аудіо матеріалів записів інтерв'ю в вільному доступі. Тому вчителю для використання усних свідчень доводиться задовольнятися тим, що є опубліковане, просити для використання записи з приватних архівів, ба навіть здійснювати власні експедиції. Отже усна історія Наддніпрянщини міжвоєнного періоду відображається в боротьбі українського народу за виживання проти «тоталітарного звіра» (прошу дарувати за публіцистизм), який усіма способами та методами був готовий викоринити українство з пам'яті людей. Це своєю чергою породило надзвичайно багато соціальних проблем про які учні можуть почути на життєвих прикладах очевидців цих подій на уроках історії України в 10 класі.

Використовуючи при вивченні сюжетів міжвоєнної Галичини усні джерела, ми отримуємо «приємний бонус» в джерельному забезпеченні через діяльність проєктів «Жива історія» та «Локальна історія». Ці проєкти нерідко викладають на своїх ресурсах у вільному доступі тематичні інтерв'ю із старожилами та учасниками історичних подій, що стане джерельною базою та основою для використання на уроках історії.

Українці Галичини опинилися в іншому становищі аніж українці в СРСР, бо стали «повноправними учасниками» конфронтації двох народів – українського і польського. Поляки отримали свою незалежність законним способом через постанови Версальського договору – 1919 р. Також у договорі йшлося про створення широкої автономії Галичини з подальшим відокремленням та самостійністю, але поляки знехтували договором, що спричинило поновлення багатовікового конфлікту, тобто і поляки і галицькі українці протистояли свого роду «на рівних умовах». У результаті цього протистояння страждали і були залучені звичайні люди, спогадами яких ми можемо наповнити наші уроки. Свідчення людей про фільваркове господарство, польсько-українські відносини, культурне життя, діяльність «Просвіти», УНДО, ОУН, пацифікацію, ревіндикацію, осадництво, провиди ОУН, вербування та вишкіл складуть основу усно-історичних студій. Ці аспекти здатні урізноманітнити уроки історії, зробити їх цікавішими, а головне – на реальних конкретних прикладах особистих історій учні зможуть відчутти дух епохи.

Отже використання усних джерел на уроках історії допоможе учням відчутти специфіку історичного часу, краще запам'ятати хід подій, зацікавити учнів в темі, спонукати до самостійної наукової діяльності, покращити зв'язки між поколіннями. Але насамперед завдання стоїть перед вчителем правильно підібрати усні джерела, коли і як їх використати, які навчально методичні комплекси пов'язати з спогадами, де ці самі усні свідчення роздобути. Автор цієї роботи усвідомлює, що усні джерела не є «панацеєю для вивчення історії України» ХХ–ХХІ ст. через ряд вагомих недоліків, але вони точно урізноманітнюють та модернізують уроки історії в 10 та 11 класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Польові дослідження:

1. Респондент Адаменко Марія, 1934 р.н. Народилась у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC
2. Респондент Адаменко Марія, 1935 р.н. Народилась у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC
3. Респондент Бернадська Ірина 1927 р.н. Народилася у с. Зашків, Жовківського району Львівської області. Записано у с. Зашків, Жовківського району Львівської області Марією Гілевич і Роксоланою Попелюк 16 лютого 2017 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=sodRo7yiaBU&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
4. Респондент Бондаренко Петро Трохимович 1922-2020 рр. Народився у с. Шелепухи Черкаського району Черкаської області. Записано у с. Шелепухи Черкаського району Черкаської області Наталею Завгородньою 30 квітня 2017 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=otCNaY9dpW4&ab_channel=%D0

https://www.youtube.com/watch?v=sLuBhdt9FC4&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

5. Респондент Ганна Кацан 1926 р.н. Народилася у с. Романівка Тербовлянського району Тернопільської області. Записано у с. Романівка Тербовлянського району Тернопільської області Галиною Андрушкевич-Ардан 5 листопада 2014 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=sLuBhdt9FC4&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
6. Респондент Ганна Кацан 1926 р.н. Народилася у с. Романівка Тербовлянського району Тернопільської області. Записано у с. Романівка Тербовлянського району Тернопільської області Галиною Андрушкевич-Ардан 5 листопада 2014 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=Af5iQKLfir8&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
7. Респондент Гнатенко Анастасія Степанівна 1925 р.н. Народилась у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC
8. Респондент Гунька Марія Федорівна 1934 р.н. Народилася в с. Урмань Бережанського району Тернопільської області. Записано на хуторі Волиця Бережанського району Тернопільської області Фурдигною Віталієм 31 жовтня 2021 р.
9. Респондент Євген Грицяк 1926-2017 рр. Народився у с. Устя Снятинського району Івано-Франківської області. Записано у с. Устя Снятинського району Івано-Франківської області Юрієм Пуківським 30

червня

2016р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=ae1XV9tadQ&t=37s&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

- 10.Респондент Желінська Стефанія 1933 р.н. Народилася в с. Лапшин Бережанського району Тернопільської області. Записано у с. Лапшин Бережанського району Тернопільської області Фурдигою Віталієм 3 березня 2020 р.
- 11.Респондент Ільків Ольга Фаустинівна 1920-2021 рр. Народилася у місті Стрий Львівської області. Записано у місті Львів Віталієм Ляскою 20 червня 2019 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=XtUedl2DVX0&ab_channel=%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 12.Респондент Катерина Ільків 1930 р.н. Народилася у с. Чаниж Буського району Львівської області. Записано у с. Чаниж Буського району Львівської області Марією Гілевич і Юлією Шелеп 6 вересня 2018 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=OyGdwja_uzI&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 13.Респондент Кліщ Микола Миколайович 1925-2017 рр. Народився у с. Голгоча Підгаєцького району Тернопільської області. Записано у с. Голгоча Підгаєцького району Тернопільської області Фурдигою Віталієм 22 вересня 2016 р.
- 14.Респондент Кобринович Текля 1925 р.н. Народилвся с. Кимир, Перемишлянського району Львівської області. Записано с. Кимир, Перемишлянського району Львівської області Марією Мухар і Віталією Пономарьовою 20 травня 2014 р.
URL:[https://www.youtube.com/watch?v=zB0rKzv3ZuU&ab_channel=%D0%](https://www.youtube.com/watch?v=zB0rKzv3ZuU&ab_channel=%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F)

[9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F](https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F)

- 15.Респондент Коломієць Микола Андріянович, 1932 р.н. Народився у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 16.Респондент Майовець Пелагія 1929 р.н. Народилась у с. Серники Перемишлянського району Львівської області. Записано у с. Старе Село Пустомитівського району Львівської області Ольгою Галабурдою 7 лютого 2017 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=eb1DihbLBA&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 17.Респондент Майовець Пелагія 1929 р.н. Народилась у с. Серники Перемишлянського району Львівської області. Записано у с. Старе Село Пустомитівського району Львівської області Ольгою Галабурдою 7 лютого 2017 р.
URL:https://www.youtube.com/watch?v=TKsvpxdoTUI&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
- 18.Респондент Михайло Головацький 1932 р.н. Народився у с. Шибалин Бережанського району Тернопільської області. Записано у с. Шибалин Бережанського району Тернопільської області Фурдигою Віталієм 28 червня 2020 р.
- 19.Респондент Парасковея Щурко 1929 р.н. народилася у с. М'якиш Новий гміна Ляшки Ярославського повіту (сучасна територія Польщі). Записано у с. Смереківка Львівського району Львівської області Роксоланою

Попелюк 5 лютого 2015 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=tTKOZh12Raw&ab_channel=%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

20.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=90eieXmw5mA&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

21.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=GZu0HeuJ7xo&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

22.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=Ta1GDGVXB8s&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

23.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:[https://www.youtube.com/watch?v=3NhTY1iHf7U&ab_channel=%D0%](https://www.youtube.com/watch?v=3NhTY1iHf7U&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F)

[9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F](https://www.youtube.com/watch?v=VFUDzimHSSA&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F)

24.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=VFUDzimHSSA&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

25.Респондент Петраш Степан 1927-2023 рр. Народився у с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Записано у м. Калуш Івано-Франківської області Юрієм Пуківським і Ігорем Рочняком 22 лютого 2018 р.

URL:http://13.https://www.youtube.com/watch?v=3aQ94rCoPA&list=PLjhjDQTF1TWsHsmCRWL_5dSm6m6jETeX&index=7&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

26.Респондент Петрук Мотрона Хомівна 1927 р.н. Суспільне Новини. Спогади людей, які пережили сталінські репресії, 2017. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hE5ArT9yjFM>

27.Респондент Рибалко Олена 1917 р.н. Народилась у с. Мухівці Немрівського району Вінницької області. Записано в м. Львів Віталієм Ляскою і Інною Березницькою 4 вересня 2017 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=BobQ1YlykA&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

28.Респондент Сирота Віра Сикеївна, 1925 р.н. Народилась в с. Кузьминці Барського району Вінницької області. Записано в с. Кузьминці Барського району Вінницької області Булановою Світланою 19 січня 2018 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=2CWQL5ekBto&ab_channel=%D0

%91%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%84%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0

29.Респондент Сухомейло Галина Федотівна 1936 р.н. Народилась у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC

30.Респондент Тарасюк Іван, 1942 р.н. Народився у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC

31.Респондент Тарасюк Лілія, 1950 р.н. Народилась у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області. Записано у с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області Костенком О. 21 листопада 2019 р.

URL:https://www.youtube.com/watch?v=fxnwjudzfhM&ab_channel=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%9B%D1%96%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BC

Монографії, статті, матеріали наукових конференцій:

32.Авелін Л. Місія нездійсненна?... Усна історія і блог. У пошуках власного голосу. *Усна історія як теорія, метод та джерело* / ред. Г. Грінченко. Харків, 2010.

33.Грінченко Г. Г. Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти. Харків : НТМТ, 2012. 303 с.

34. Книга Пам'яті Лемківщини Том II - Лемко-ООЛ. Лемко-ООЛ. URL: <https://www.lemko-ool.com/?product=книга-пам'яті-лемківщини-томи-ii>
35. Кралюк П. Українці й поляки: 1000 років (не)порозуміння. Харків : Фоліо, 2021. 317 с.
36. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. Україна Модерна, 2006. С. 23.
37. Річі Д. Як проводити інтерв'ю. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ-ХХІ століть* / ред. Г. Г. Грінченко. Київ, 2021. С. 352.
38. Бос П. Гендер і Голокост. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. Наук. праць/ наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. Київ: ТОВ «АРТ КНИГИ», 2015. С. 213.
39. Бривко М., Амонс Н. Спецдіянка НКВС в Биківні за усними свідченнями очевидців. Усна історія: теорія і практика досліджень на сучасному етапі : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 29–30 жовт. 2020 р. Вінниця, 2021. С. 200.
40. Фурдига В. В. Вивчення суспільно-культурного життя Бережанщини міжвоєнного періоду методом усної історії. Heritage of yesterday - contribution to the development of a sustainable society of tomorrow : Conferenta stiintifica internationala / International Scientific Conference Organized in the International Day of Women and Girls in Science, м. Кишинів, 9–10 лют. 2023 р. С. 304.
41. ІНСТИТУТ ПРЕЗЕНТУЄ ІНТЕРАКТИВНИЙ ПРОЕКТ ПРО БАБИН ЯР ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ | Офіційний веб-сайт УІНП. *Новини* | *Офіційний веб-сайт УІНП*. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/institut-prezentue-interaktivnii-proekt-pro-babin-yar-dlya-vchiteliv>
42. КОНКУРС ШКІЛЬНИХ ПРОЕКТІВ З УСНОЇ ІСТОРИЇ. URL: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2020/05/metodika-ustnihistorie-2020_21x21cm_sloucena-pdf_02.pdf

- 43.Конкурс шкільних проєктів з усної історії. *Ustnayaistoriya*. URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/>
- 44.Локальна історія. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/>
- 45.Національний музей Голодомору-геноциду. *Національний музей Голодомору-геноциду*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/>
- 46.Онлайн-архів усноісторичних та візуальних джерел - Жива історія. *Проект Жива історія*. URL: <https://livehistory.org.ua/>
- 47.Перелік наукових відділень і секцій. *JAS.Ukraine*. URL: <https://man.gov.ua/contests/olympiad/konkurs-zahist-naukovo-doslidnitskih-robit-uchniv-chleniv-man/sections/perelik-sekcij-ta-oriyentovni-naukovi-napryami>
- 48.Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. *Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/>

Методична література:

- 49.Баханов К. О. Дослідницька робота учнів на уроках історії. Харків : Основа, 2004. 144 с.
- 50.Гончаренко Л. А. Робота з усними свідченнями на уроках історії: нарративний аналіз (2014). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2014_3_8
- 51.Єрмоленко А. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії / А. Єрмоленко. *Історія в школах України*. 2007. № 8
- 52.Курилів В. Методика викладання історії: навч. посібник : навч. посіб. Торонто : Ранок, 2008. 256 с.
- 53.Мороз П. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник. Київ : Пед. думка, 2012. 128 с.
- 54.Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

Іноземні джерела:

- 55.Jenkins David. «History in the Speaking» Financial Times, 2011.
- 56.Mercedes Vilanova, «Ronald Fraser (1930—2012): A Giant of Oral Sources»
Bulletin of the International Oral History Association,
- 57.Pachter M. The biographer's art. Washington post. 2001. 20 February.
- 58.Ritchie Donald A. Conducting Interviews. Doing Oral History: A Practical
Guide. Oxford University Press, Incorporated, 003 Edition, 2014.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект з уроку «Історія України»

Урок 33

11.04.2022

10 клас

Тема: Ідеологізація національно-культурного життя радянської України.

Мета:

Навчальна:

- Навчитися розрізняти неправдиву та ідеологічно заангажовану інформацію; / *інформаційна, логічна*
- Навчити протистояти конформізму і не піддаватися масовому пливу; / *аксіологічна, логічна*
- Навчитися працювати з джерелами і правильно їх розуміти через призму історичної епохи; / *інформаційна, логічна*
- Навчити порівнювати ідеологічно-тоталітарні режими з теперішнім і дати зрозуміти циклічність історії; / *інформаційна, логічна*
- Показати соціальне становище людей в період ідеологічного тиску на прикладі оповідей очевидців; / *аксіологічна*

Розвивальна:

- Розвинути критичне мислення за рахунок аналізу історичних джерел 20-х – 30-х рр. ХХ ст.; / *аксіологічна, логічна*
- Розуміти чому ідеологізація суспільства притаманна для цього періоду; / *логічна, хронологічна*
- Формування в учнів бачення і розуміння суспільного життя під тоталітарним режимом; / *логічна, аксіологічна*
- Розвинути бачення тоталітарних впливів на інші народи і країни; / *просторова, логічна*
- Розуміти вплив тоталітаризму на економіку; / *логічна, економічна*
- Розвинути логічно-послідовні зв'язки на прикладі впливу ідеології на суспільне життя людей; / *аксіологічна*

Виховна:

- На ідеологічно-тоталітарні тематиці виховати в учнях любов до демократичного способу життя; / *логічна, аксіологічна, громадянська*
- Вміння не піддаватися поганим впливам, через досвід отриманий на уроках історії; / *здоров'язберігаюча, логічна*
- Виховати почуття гордості за свою інтелігенцію яка не здалася під ідеологічним тиском і продовжила творити на благо української ідеї; / *патріотична, аксіологічна*

- Виховати в учнів в демократичному дусі, які б не допустили поновлення тоталітарного режиму; / *логічна, аксіологічна*
- Виховати в учнів аналогії тоталітаризм-зло; / *аксіологічна*
- Виховати бачення негативного впливу тоталітарного суспільства на всі аспекти людського життя; / *аксіологічна, громадянська*
- Заідеологізовані люди друг чи ворог суспільства; / *громадянська*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Підручник «Історія України», 10 клас, Власов, Кульчицький. – 2020. Атлас «Історія України 10 клас».

Презентація.

Основні терміни: тоталітаризм, авторитаризм, ідеологізація, марксизм, комунізм, «розстріляне відродження», «безбожна п'ятирічка», «стахановський рух», інакомислячі.

План уроку

1. Ідеологізація комуністичного режиму. Культ вождя?
2. Ідеологізація культури?
3. Переслідування інакомислячих і релігії?

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання, налаштування учнів на початок роботи, проведення переклички		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		1. Письмова робота - Що таке культ особи, до чого він веде? (Проців) - Які основні ознаки тоталітарного режиму? (Легка)	Логічна, інформаційна

			<ul style="list-style-type: none"> - Чого добивалася радянська влада масовими репресіями? (Рогатинська) <li style="padding-left: 20px;">2. Усна відповідь - Що призвело до кардинальної зміни режиму в 1920-х роках? (Косюк) - Чому люди не протистояли репресіям і тоталітарному режиму? (Карач) <li style="padding-left: 20px;">3. Відповідь біля дошки - Показати кордони УРСР (Маринин) - Які області сучасної України входили до УРСР? - Яка столиця УРСР? 	<p>Логічна, інформаційна</p> <p>Просторова, інформаційна</p>
3 хв.	III. Мотиваційний	<p>Скласти пазл за посиланням: https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=0616d53004ef</p> <p>Назвати діячів які зображені на пазлі</p> <p>Про що говорить нам зображення</p>		Логічна
2 хв.	IV. Актуалізаційний	<p>Перегляньте фрагмент інтерв'ю з очевидцем подій і дайте відповіді на запитання: https://www.youtube.com/watch?v=eFo9IN-eEmM&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%B0%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8F</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чому люди не протистояли режиму? 2. Чому населення піддавалося на вербування? 3. Методи боротьби з інакомислячими? 	Логічна, аксіологічна
20 хв.	V. Вивчення нового матеріалу	<p>1. Ідеологізація комуністичного режиму. Культ вождя?</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1929 рік великого перелому - прихід Сталіна 1922-1953 рр - 1922 рік утворення Радянського Союзу 	<ul style="list-style-type: none"> - Чому Сталін прийшовши до влади 	

- відхід всіх прибічників Леніна
- Л. Троцький, Г. Зинов'єв, М. Бухарін, Л. Каменєв, М. Томський, А. Риков.
- Ознаки тоталітарного режиму:
 - культ особи Сталіна;
 - панування однопартійної системи (ВКП(б) - КП(б)У);
 - зрощування партійного й державного апарату;
 - повний контроль держави над суспільним життям;
 - створення розгалуженого репресивного апарату;
 - здійснення масових репресій проти населення.

- Піднесення особи вождів

змінив керівників Леніна? (Кузишин)

Що таке тоталітарний режим? Які основні його ознаки (Парасюк)

Чому радянські спецслужби стежили за приватним життям українців? (Матвіїв)

Що давала радянські владі однопартійна система? (Пришляк)

Про що нам говорить цей плакат? (Невгад)

Про що свідчать дані зображення?

Логічна

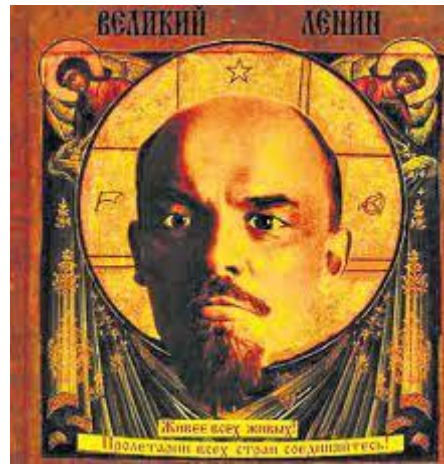
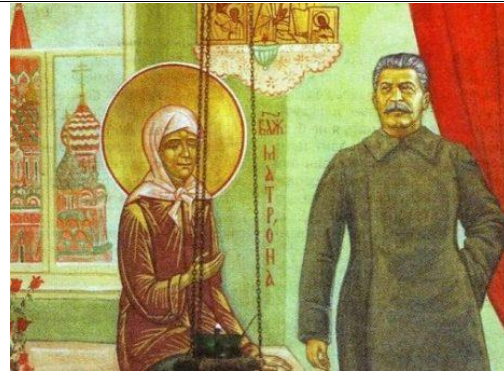
інформаційна

логічна

логічна

логічна

Логічна

2. Идеологізація культури?

- контроль і шпигунство за всією інтелігенцією

- «розстріляне відродження»

Микола Хвильовий, Юрій Яновський, Андрій Головка, Юліан Шпол, Олекса Влизько, Лесь Курбас, Микола Куліш

- Зі спогадів професора Ю. Чиркова про ув'язнення на Соловках: «На початку 30-х років у літературних колах Києва були добре відомі імена неокласиків Зерова, Лебеда, Филиповича, Рильського. Найбільш маститим був професор Зеров, чудовий латиніст і поет, який переклав українською "Енеїду" Вергілія і безліч віршів Горация. Лебедь був вельми дотепним критиком і теоретиком українського літературознавства. Филипович був більшою мірою професором, ніж поетом, а

(Вербовська)

Чому люди йшли проти системи?
(Кузишин)

Чи в всіх культурних сфер торкався ідеологічний контроль? Чому?
(Левенець)

Аналіз джерела. Про що свідчить описані події? (Гебура, Перекицей)

Чому п'ятирічку назвали безбожною?

Інформаційна
, логічна

інформаційна

Логічна

		<p>Максим Рильський хоча і ходив в неокласиках, але писав в різних жанрах, поєднуючи ліризм із соціальним замовленням. У 1935 р. всіх неокласиків посадили, звинувативши в змові, тероризмі, спробі відторгнення України від СРСР і т. ін. “Нам все відомо, – посміювалися слідчі. – Неокласики? У класики заохотили за життя, а яка інстанція вам це дозволила? “Енеїду” перекладали, рабовласницький Рим пропагували, від Муссоліні завдання отримували?” Першим став здавати молодший неокласик Максим Рильський. Він визнав, що пропагував у своїх віршах буржуазний націоналізм, і уже готовий був погодитися на відторгнення України, призначення себе та інших неокласиків до “уряду самостійної України”, як його викликав сам Балицький (нарком внутрішніх справ УСРР), запропонував ароматного чаю і повідомив про припинення справи відносно нього, негайне звільнення й направлення для відпочинку на урядову дачу... Нарком висловив надію, що товариш поет і надалі буде писати такі ж гарні вірші. На дачі все з’ясувалося: високопоставлений керівник української культури поздоровив з високою оцінкою, яку дав товариш Сталін його останній книзі віршів, де був і присвячений йому вірш. Проглядаючи, як завжди вночі, нові книги і прочитавши відмічений секретарем вірш про Великого Вождя, Йосип Віссаріонович наклав резолюцію: “Автора заохотити – можливо, із нього, з часом, вийде новий класик української літератури”. Як відомо, прогностичні резолюції Сталіна виправдовувалися цілковито, і молодший неокласик став не тільки класиком за життя, а й академіком, героєм, депутатом. А його колеги, які не здогадались присвятити вождю жодного вірша, отримали по 10 років, прибули на Соловки, де часто вечорами під монастирськими склепіннями бриніла латина Вергілія і Горация. Їх реабілітували посмертно».</p> <p>3. Переслідування інакомислячих і релігії? - 1932-1937 рр. «Безбожна п’ятирічка»</p>	<p>(Савціька)</p> <p>Чому режим воював з релігією? (Стефанюк)</p> <p>- Чому були переслідування інакомислячих? (Гордієвська)</p> <p>- Чого боялася радянська влада? (Білий)</p>	<p>Логічна</p> <p>Інформаційна</p> <p>Логічна</p> <p>логічна</p>
--	--	--	---	--

Журнал "Безбожник" (виходив з 1923 р.)

- переплавка дзвонів
- закриття храмів
- храми склади
- Переслідування інакомислячих
- репресії
- НКВД
- тотальний контроль в всіх сферах
- затримання
- анекдоти (історія про діда)
- Дід мороз і св. Миколай
- заміна релігійний свят державними

6 хв.

VI.
Систематизація

Пройти гру-аркаду за посиланням:

<https://www.jigsawplanet.com/?rc=play>

	знань		&pid=0616d53004ef	
3 хв.	VII. Висновки	<p>1. Отже для завоювання прихильності народу і збільшення свого авторитету радянський режим спочатку прихильно ставився до народу, а потім всіх кого не влаштувало їхнє керівництво різними способами прибирав з своєї дороги.</p> <p>2. В всіх культурних сферах більшовики старалися контролювати всі процеси, бо вони вчили історію і боялися того що сталося в XIX столітті з українським відродженням рушійною силою якого була саме інтелігенція.</p> <p>3. Більшовицька влада вбачала в церкві свого ідеологічного ворога, якого вона всіма способами старалася викоринити з суспільного життя і стати на її місце.</p>		
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		<p>1. Прочитати § 24</p> <p>2. Опитати свої бабусів, дідусів або сусідів про те як радянська влада нав'язувала свої ідеали і культуру</p>	

Джерело: власна розробка